

UNIVERSITATEA DE STAT DIN TIRASPOL

Cu titlu de manuscris
C.Z.U.: 37.018.1 (043.2)

MUNTEANU TAMARA

**FORMAREA ATITUDINILOR MORALE LA COPII
ÎN CADRUL FAMILIEI**

SPECIALITATEA 531.01. TEORIA GENERALĂ A EDUCAȚIEI

Rezumatul tezei de doctor în științe pedagogice

CHIȘINĂU, 2019

Teza a fost elaborată în cadrul Catedrei Pedagogie și Metodica Învățământului Primar a
Universității de Stat din Tiraspol

Conducător științific:

PANICO Vasile, doctor în pedagogie, conferențiar universitar

Referenți oficiali:

1. CUZNEȚOV Larisa, doctor habilitat în pedagogie, profesor universitar, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”.
2. LUNGU Viorelia, doctor în pedagogie, conferențiar universitar, Universitatea Tehnică din Moldova.

Componenta Consiliului Științific Specializat D 531.01-91:

1. SILISTRARU Nicolae, doctor habilitat în pedagogie, profesor universitar, Universitatea de Stat din Tiraspol – *președinte al C.Ș.S.*
2. MÎSLIȚCHI Valentina, doctor în pedagogie, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Tiraspol – *secretar științific al C.Ș.S.*
3. GUȚU Vladimir, doctor habilitat în pedagogie, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova
4. ANDRIȚCHI Viorica, doctor habilitat în pedagogie, conferențiar universitar, Institutul de Științe ale Educației
5. CHIRICĂ Galina, doctor în pedagogie, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Tiraspol

Susținerea va avea loc la 03 octombrie, ora 14⁰⁰, în ședința Consiliului Științific Specializat D 531.01-91 din cadrul Universității de Stat din Tiraspol, blocul 1, sala 108, str. Gh. Iablocikin, 5, or. Chișinău, MD-2069.

Teza de doctor și rezumatul pot fi consultate la Biblioteca Științifică, pagina Web a Universității de Stat din Tiraspol (www.ust.md) și la pagina web a ANACEC (www.cnaa.md).

Rezumatul a fost expediat la 30 august 2019.

Secretar științific al Consiliului Științific Specializat

MÎSLIȚCHI Valentina, doctor în pedagogie, conferențiar universitar

Conducător științific,

PANICO Vasile, doctor în pedagogie, conferențiar universitar

Autor,

MUNTEANU Tamara

© MUNTEANU Tamara, 2019

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea temei și importanța problemei abordate. Procesul de dezvoltare a personalității reprezintă un sistem de schimbări biogenetice, psihice și socio-educative, care este determinat de nivelul de formare și dezvoltare a atitudinilor esențiale și dominante din viața ei. În acest proces, atitudinile morale reprezintă componenta esențială a ființei umane. Atitudinile morale formează mediul de viață al omului, cum ar fi ansamblul normelor de conviețuire, de comportare a unora față de alții, față de colectivitate și a căror încălcare nu este sancționată de lege, ci de opinia publică, etică (A. Лазы́рский [apud 22], A. Calancea [7], S. Cristea [14], I. Jude [20], N. Silistraru [42], Larisa Cuznețov [16-18] etc.).

Dezvoltarea morală a personalității este determinată de toți factorii educaționali: familie, grădiniță, școală, mas-media etc., dar este o axiomă faptul că formarea atitudinilor morale începe în primii ani ai vieții. Anume familia, părinții sunt cei care, pas cu pas, ghidează copiii spre formarea personalității integre. Nu putem nega faptul că fiecare părinte, de-a lungul vieții, își formează sistemul și scala sa valorică, ansamblul de atitudini și competențe, care corespunde unei culturi concrete și modelului educativ promovat de urmașii acestora, copiii vor avea pe parcursul vieții aceleași valori și comportamente pe care le-au moștenit, le-au interiorizat în cadrul familiei, susține cercetătoarea Larisa Cuznețov [18] în baza unor investigații sociopsihopedagogice de durată.

În conformitate cu Codul Educației al Republicii Moldova, părinții sunt obligați să formeze condiții adecvate pentru o educație de calitate a copiilor în familie și să colaboreze cu instituția de învățământ, contribuind la realizarea obiectivelor educaționale [13]. Una din cele mai valoroase surse și, totodată, cel mai important rol în evoluția și stabilirea profilului moral al copilului îl au exemplele pozitive, care pleacă inevitabil din familie. Familia contemporană, ca instituție social-umană, poate fi considerată, în acest context, drept nucleul de bază al societății, deoarece anume ei îi revine rolul și sarcina de a asigura dezvoltarea generală și cea atitudinal-morală a copilului.

Pentru ca copilul să-și formeze capacitatea de evaluare a comportării morale corespunzătoare, ar trebui să-i oferim criterii obiective și convingătoare de apreciere a faptelor morale. Imaginile cu privire la conduită de obicei, ar trebui să conțină o notă educativ-apreciativă: *așa e bine, așa e corect, așa nu e corect* etc. Regulile impuse verbal sau în altă formă de către adult constituie, înainte de a fi interiorizate, la prima etapă, drept obligații categorice. Prin urmare, transformarea regulilor impuse în calități și valori morale ale personalității la etapa de interiorizare vor fi exteriorizate și observabile prin atitudinile morale ale copilului pe parcurs. Este important, în acest sens, că atmosfera afectivă din familie are o influență hotărâtoare asupra dezvoltării generale a copilului. În primii ani de viață copilul răspunde la tot ce se întâmplă în jur prin reacții emotive, care determină direcționarea activității și formarea atitudinilor de mai târziu. Năzuințele copilului se formează în copilărie prin exemplul celor din jur. În familie copilul învață limbajul și

comportamentul sociouman, își formează aspirații și idealuri, convingeri, sentimente și atitudini, trăsături de voință și caracter. Ambianța, climatul psihologic din familie influențează procesul de formare a personalității copilului. Faptele de astăzi ale copiilor reprezintă o prefigurare certă a celor de mâine; deprinderile și convingerile de moment, constituie baza modului de valorificare în viitor; atitudinile și comportamentele adulților cu care vin în contact (îndeosebi ale părinților) sunt primele modele preluate cu fidelitate de către copii.

Descrierea situației în domeniul cercetării și identificării problemei de cercetare.

Probleme ce țin de studiul conceptului de *atitudine* au fost abordate în lucrările științifice ale savanților W. Calkins, G. Allport [1], H. Spencer [44], T. Callo [9], V. Panico [40], A. Chircev [11], A. Calancea [7], M. Boza [5], D. Vrabie [45], A. Лазы́рский, В.Мясищев [47] ș.a.

Studiile în vederea *formării profilului moral al personalității* au fost și sunt la ordinea de zi în societate. Această problemă a devenit obiect de cercetare a unor savanți cu renume, precum Im. Kant [21], J. Piaget [apud 15], L. Kohlberg [23], G. W. Allport [1], Б. АНАНЬЕВ, А. ЛЕОНТЬЕВ [46], Н. Рубинштейн, А. Maslow [apud 25], I. Nicola [37], Larisa Cuznețov [17;18], M. Călin [10], S. Cristea [14], N. Silistraru [42; 43], V. Panico [38], E. Macovei [25] ș.a.

Detaliind și concretizând, menționăm că Im. Kant a studiat personalitatea morală, legea morală, datoriile morale, constrângerea morală etc. [21]. J. Piaget fundamentează conceptul de dezvoltare a comportamentului uman din perspectiva „*moralei constrângerii*”, potrivit căreia copilul primește de la adult un număr de reguli cărora trebuie să se supună oricare ar fi împrejurările și „*morala cooperării*”, aceasta implicând autonomia conștiinței, responsabilitatea individuală. În perioada copilăriei subiectul moral trece de la o moralitate obiectivă („*morala constrângerii*”) la una subiectivă („*morala cooperării*”) [apud 15]. L. Kohlberg pune la baza procesului dezvoltării morale a copilului valorile și normele morale ce se regăsesc în cultura fiecărui popor: binele, dreptatea, datoria, corectitudinea, solidaritatea, respectul, toleranța, responsabilitatea. În viziunea lui L. Kohlberg, educația morală se realizează pe tot parcursul vieții omului [23]. G.W. Allport face deosebire între conștiința morală autoritară, externă, proprie copilăriei și conștiința morală caracteristică adolescenței [1]. F. Herbart a recomandat ca scop suprem al educației morale – virtutea, cea mai înaltă formă de trăire morală [apud 14]. Astfel, copilul ajunge să devină răbdător, hotărât, omenos, iubitor de oameni, echilibrat prin stăpânirea impulsurilor. I. Nicola afirmă că rolul cunoștințelor morale este de a-l introduce pe copil în universul valorilor morale, de a-l face să înțeleagă semnificația acestora pentru conduita sa, de a-i dezvolta, totodată, capacitatea de a discerne între valorile pozitive și elementele negative [32]. I. Jude menționează că capacitatea de a săvârși mari acte morale depășește nivelul deprinderilor și obișnuințelor morale, deoarece presupune trecerea de la un comportament moral automatizat la un comportament bazat pe rațiune și pe capacitatea de renunțare la sine [20].

Aspectul *educației morale în cadrul familiei* și influențele educative în contextul relației copii-părinți este reflectat în lucrările cercetătorilor: Larisa Cuznețov [16-18], I. Azarov [3], N. Mitrofan [26], A. Băran–Pescaru [4], Gh. Bunesu [6], V. Panico [39] ș. a. În acest sens Larisa Cuznețov afirmă că *anume în familie se produc acele interacțiuni și procese complexe de devenire a personalității umane care își lasă amprenta asupra mentalității și conduitei individului, asupra modului de gândire, percepere și afirmare a sinelui, asupra sentimentelor cu care acesta va porni în lume*. [18, p. 15].

Aspectul *axiologic al educației* este reflectat de C. Cucoș [15], Gh. Bunesu [6], T. Callo [8; 9], S. Cristea [14], Vl. Pâslaru [41] etc.

Apreciind importanța teoretică și aplicativă a investigațiilor realizate, putem menționa că anumite aspecte ale acestei probleme rămân totuși puțin cercetate. Ne referim, în special, la aspectul formării atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei.

Studiul analitico-sintetic al surselor științifice și a experienței pedagogice a permis să elucidăm un set de **contradicții** în problema vizată, care necesită a fi soluționate.

- Între conceptul de *atitudine* și în special de *atitudine morală* sub aspect pedagogic, pe de o parte și sub aspect psihologic, pe de altă parte, care, în sursele științifice, este tratat neunivoc. Necesitatea delimitării acestui concept în sursele științifice este valoric pentru elucidarea relațiilor dintre pedagogie și psihologie.
- Decalajul între exigențele și posibilitățile societății democratice și procesul educativ-familial cu privire la formarea culturii morale la tânăra generație și lipsa unui model pedagogic funcțional, deschis și flexibil, care ar facilita procesul de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei.
- Potențialul educativ al familiei, tendința și responsabilitatea firească a părinților de a oferi copiilor o educație morală și lipsa unor recomandări practice, modele și mijloace eficiente de colaborare școală-familie, care ar contribui la optimizarea competențelor parentale privind educația morală a copiilor.

Astfel, formarea atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei este actuală din punct de vedere a științei și practicii pedagogice contemporane.

În baza premiselor și contradicțiilor menționate, am formulat **problema de cercetare**: care sunt fundamentele teoretice și praxiologice ale eficientizării procesului de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei?

Obiectul cercetării îl reprezintă procesul de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei.

Scopul cercetării constă în fundamentarea teoretico-metodologică, elaborarea și validarea experimentală a *Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei*.

Obiectivele cercetării:

1. Delimitarea conceptuală a noțiunii de *atitudine* și *atitudine morală*.
2. Determinarea esenței, structurii și conținutului conceptului de *atitudine morală*.
3. Identificarea rolului familiei în formarea atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică.
4. Elaborarea și fundamentarea științifică a *Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei*.
5. Validarea experimentală a *Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei*.

Metodologia cercetării:

- *metode teoretice*: documentarea științifică; analiza și sinteza; generalizarea și sistematizarea inducția și deducția; modelarea teoretică;
- *metode empirice*: observarea științifică; conversația; anchetarea copiilor, cadrelor didactice, părinților; experimentul pedagogic;
- *metode statistice*: analiza calitativă și cantitativă a datelor experimentale.

Noutatea și originalitatea științifică se constituie din: analiza, precizarea și argumentarea științifică și redefinirea conceptului de *atitudine morală*; fundamentarea psihopedagogică și elaborarea unui model logico-structural care reflectă relația și dinamica dintre planul pedagogic (extern) și planul psihologic (intern) al procesului de formare a atitudinilor morale; elaborarea *Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei*; identificarea și analiza impedimentelor de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei.

Problema științifică soluționată rezidă în fundamentarea teoretică și aplicativă a funcționalității *Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei*. În baza implementării modelului, care conține reperele teoretice și praxiologice ale formării atitudinilor morale la copii, s-a reușit sporirea nivelului de formare a convingerilor și deprinderilor morale și eficientizarea atitudinilor morale la copiii grupului experimental, inclusiv s-a obținut schimbarea pozitivă a opiniilor părinților acestora, conștientizarea responsabilității și s-a observat o îmbunătățire a *educației morale* a copiilor de vârstă școlară mică, desfășurată în cadrul familiei.

Semnificația teoretică a cercetării constă în determinarea fundamentelor științifice privind formarea atitudinilor morale; elucidarea relației dintre planul pedagogic și planul psihologic al

procesului de formare a atitudinilor morale; fundamentarea teoretică a modelului de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei.

Valoarea aplicativă a lucrării constă în elaborarea, valorificarea modelului și a programului experimental de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică. Programul formativ experimental, constituit dintr-un set de activități pentru părinți și copiii de vârstă școlară mică, contribuie la sporirea nivelului de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei (componenta cognitivă, componenta afectivă și componenta comportamentală). Aceste două instrumente pedagogice pot fi folosite în educația morală a copiilor de vârstă școlară mică.

Rezultatele științifice principale înaintate spre susținere:

1. Delimitarea conceptuală a noțiunii de *atitudine* și *atitudine morală* a contribuit la construirea Modelului logico-structural al atitudinilor morale. Aceasta a permis elucidarea și caracterizarea componentelor atitudinilor morale: acțiuni cognitive, acțiuni afective și acțiuni comportamentale.
2. Demonstrarea și argumentarea relațiilor dintre conceptul de atitudine morală în plan pedagogic și sub aspect psihologic, valoric pentru elucidarea raportului dintre pedagogie și psihologie.
3. Eficientizarea procesului de formare a atitudinilor morale la copii în cadrul familiei este asigurată de stabilirea, descrierea și explorarea optimă a fundamentelor teoretico-aplicative, structurate în instrumentariul central al *Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei* experimentat și validat în cadrul investigației realizate.
4. Programul experimental de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei, constituit din componenta formativă, pentru părinți și pentru copii, care include în sine un set de obiective, conținuturi și strategii demonstrează funcționalitatea și eficiența lui praxiologică: sporirea semnificativă a nivelului de formare a atitudinilor morale la copii și îmbunătățirea substanțială a opiniilor părinților referitor la conștientizarea necesității, responsabilității și datoriei față de educația morală a copiilor și a condus la sporirea gradului de colaborare școală-familie.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele cercetării au fost validate în experimentul pedagogic desfășurat în cadrul a două instituții de învățământ preuniversitar din municipiul Chișinău: L.T. „G. Meniuc” și L.T. „M. Berezovschi”, prin implementarea fundamentelor teoretico-praxiologice elaborate și structurate în *Modelul pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei*, inclusiv, prin intermediul comunicărilor la conferințele științifice naționale și internaționale, a publicațiilor științifice și a activităților practice cu elevii și părinții acestora.

Aprobarea și validarea rezultatelor științifice s-a făcut prin rapoartele științifice la ședințele Catedrei *Pedagogie și Metodica Învățământului Primar*; comunicări la foruri științifice naționale și internaționale; susținerea în cadrul Seminarului Științific de profil a Universității de Stat din Tiraspol (cu sediul în Chișinău).

Publicații la tema tezei: 24 lucrări științifico-metodice - articole științifice în reviste din Republica Moldova de categoria B (2); articole științifice în reviste din Republica Moldova de categoria C (1); articole în reviste științifice aflate în proces de acreditare (categoria C) (1); monografii publicate în Republica Moldova cu recomandarea consiliului științific și Senatului UST (1); articole în materiale ale conferințelor internaționale (peste hotare) (2); articole în materiale ale conferințelor internaționale în republică (8); articolele publicate în cadrul conferințelor naționale cu participare internațională (4); articolele publicate în cadrul conferințelor naționale (4); ghiduri metodice/metodologice (1).

Volumul și structura tezei. Cercetarea constă din introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 202 de titluri, adnotare în limbile română, engleză și rusă, lista abrevierilor, 153 pagini text de bază, 29 figuri, 22 tabele, 21 anexe.

Cuvinte-cheie: atitudini, atitudini morale, endoatitudini, exoatitudini, eteronomie, autonomie, model tripartit (componenta cognitivă, afectivă, comportamentală), familie, atitudine parentală.

CONȚINUTUL TEZEI

În **Introducere** este prezentată și argumentată actualitatea și importanța temei, descrierea situației în domeniul de cercetare; sunt formulate problema cercetării, direcțiile de soluționare, scopul și obiectivele; este expusă metodologia cercetării; se descrie noutatea și originalitatea științifică, semnificația teoretică și valoarea aplicativă a lucrării, problema științifică importantă soluționată în cercetare; este elucidată aprobarea rezultatelor cercetării și sumarul compartimentelor tezei.

Capitolul 1, Abordări conceptuale privind procesul de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică, prezintă cadrul conceptual al problemei vizate, elucidează dezvoltarea semnificației conceptului de *atitudini* din diverse perspective. Se constată și se concretizează cele trei orientări de bază în definirea atitudinii: *concepția psihologistă*, care cuprinde toate definițiile ce explică atitudinea în funcție de factorii individuali, de natură biologică, neurologică, habituală, intelectuală, afectivă etc.; *concepția sociologistă*, care încorporează toate definițiile ce pun accentul pe explicarea naturii atitudinilor, pe factorii sociali și culturali; *concepția mixtă*, care reprezintă un compromis și o combinație reușită a celorlalte două orientări. S-a stabilit că în egală măsură atât factorii individuali, ereditatea, cât și factorii sociali asigură o educație morală de calitate.

În literatura psihologică și pedagogică, problema atitudinilor i-a preocupat pe numeroși cercetători. Cu referință la *atitudini*, mai relevante sunt lucrările semnate de C. Logofătu, T. Prună, D. Vrabie, T. Callo, D. Spînoiu, A. Chircev, V. Popescu, H. Cazacu, V. Panico ș.a.

Cu toate deosebirile existente în abordarea termenului *atitudini*, toate definițiile au un numitor comun, și anume: *subiectul acțiunii care se raportează voluntar și selectiv asupra obiectelor și fenomenelor lumii înconjurătoare*.

Un loc aparte ocupă investigarea *Modelului tripartit al structurii interne a atitudinilor*. Conform acestui model, propus de M. J. Rosenberg și C. I. Hovland, în structura atitudinilor se manifestă într-o interdependență cele trei tipuri de componente: a) *componenta afectivă*; b) *componenta cognitivă*; c) *componenta comportamentală* [48, p.30].

Pornind de la ideile lui A. Лазы́рский [apud 22], se constată că atitudinile în planul intern, adică în planul conștiinței reprezintă un comportament imaginativ, care este modelul de activitate a persoanei. Acesta poate fi numit *endoatitudini*, iar în planul extern componentele vizate reprezintă un sistem de acțiuni și fapte, reacții motorii, verbale și afective și pot fi numite *exoatitudini*.

În baza analizei conceptelor pedagogice și psihologice am redefinit conceptul de *atitudine*. În plan pedagogic, atitudinile reprezintă un sistem de relații sau raporturi subiective ale personalității/grupului de oameni acțional cognitive, afective și comportamentale de ordin moral, ecologic, intelectual, profesional etc. de evaluare și valorizare a fenomenelor și proceselor din lumea înconjurătoare. Atitudinile exprimă valoarea / semnificația personală, de grup și socială a fenomenelor, proceselor și rezultatelor lor.

Atitudinile de viață (din planul extern) se interiorizează și formează sfera motivațională a personalității. În planul intern (al conștiinței) atitudinile se modifică, se generalizează, obțin valoare/semnificație și se schimbă permanent. În planul conștiinței, atitudinile se ierarhizează în dependență de valoarea lor personală, de grup și socială. Atitudinile în planul conștiinței modelează acțiunile externe, mobilizează intențiile comportamentale, activează, organizează și direcționează comportamentul. Ele evaluează fenomenele, procesele, obiectele din lumea înconjurătoare și servesc ca mijloc sau factor de autorealizare și de valorificare a propriului potențial.

Comportamentul real al personalității este determinat de valoarea fenomenelor, proceselor, obiectelor pentru sine și alți oameni, de satisfacerea sau nesatisfacerea motivelor/trebuințelor, de ierarhia lor valorică personală, de grup și socială, de condițiile permanent schimbătoare de viață și activitate ale omului. Comportamentul real este determinat de nivelul de formare/dezvoltare a fiecărei componente a atitudinilor din planul intern: cognitivă, afectivă și conativă (experiența proiectată); de corelarea și articularea acestor componente. Atitudinile morale în plan pedagogic reprezintă un sistem de acțiuni cognitive, afective și comportamentale ale personalității. Modelul tripartit a structurii externe a atitudinilor este constituit din trei tipuri de acțiuni:

- a) *acțiuni cognitive* – sistemul de acțiuni de însușire și autoînsușire a normelor sau noțiunilor morale proiectate și spontane, directe și indirecte. În baza acțiunilor cognitive, în conștiința personalității se realizează următoarele procese mintale: percepția, înțelegerea, chibzuirea, generalizarea; formarea reprezentărilor morale; memorarea informației morale proiectate și spontane;
- b) *acțiuni afective* – sistemul de reacții și stări sentimentale, răspunsuri sentimentale ale personalității referitor la însușirea normelor morale, la faptele de comportare morală, proiectate și spontane. Acțiunile afective generează procesele sentimentale morale care

reglează și energizează activitatea cognitivă și comportamental-virtuală a omului: aspirații, opinii și convingeri, stări afective și idealuri morale;

- c) *acțiuni comportamentale* - sistemul de acțiuni și fapte de manifestare a comportamentului moral, proiectat și spontan. Acțiunile comportamentale generează în conștiința personalității procesele de formare a imaginației și creației, a capacităților și deprinderilor morale de ordin mintal. Formarea de modele a acțiunilor externe, intenții comportamentale, comportament virtual sau proiecte de activitate în diverse condiții ale conduitei morale [39; 40].

Studiul epistemologic realizat *a permis elaborarea* modelului logico-structural al atitudinilor morale. Astfel *am demonstrat* relațiile/raportul dintre conceptul de atitudine morală în plan pedagogic și sub aspect psihologic, important și valoric pentru științele pedagogice (Figura 1.2.) [39; 40]. Relația sau raportul dintre planul extern (pedagogic) și planul intern (psihologic) al atitudinilor morale sau dinamica extern – intern a atitudinilor morale poate fi redată după următoarea figură:

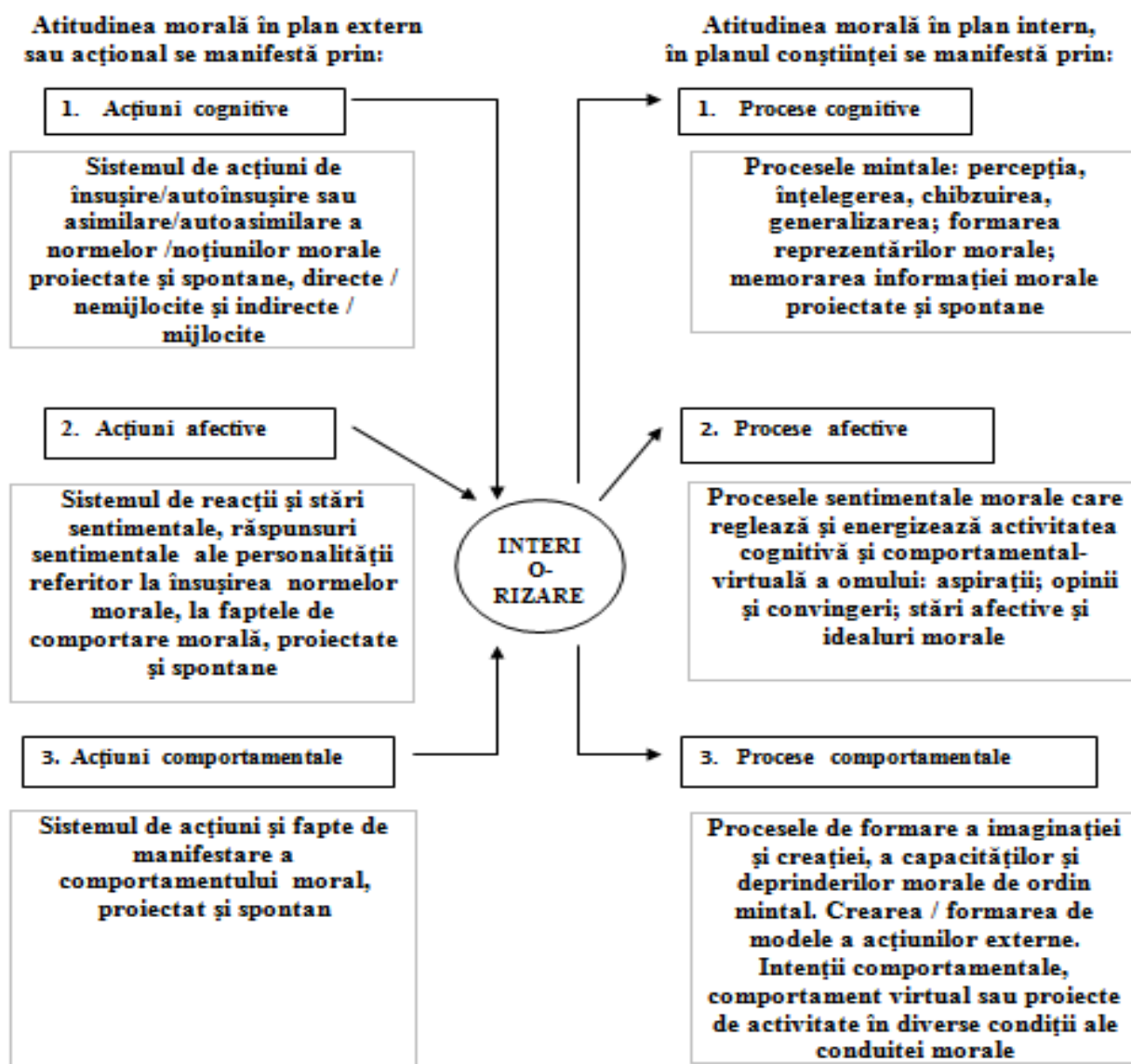

Figura 2. Structura atitudinilor morale (autori V. Panico, T. Munteanu [39])

Atitudinile de viață (din planul extern) se interiorizează și formează sfera atitudinală/motivațională a personalității. În planul intern (al conștiinței) atitudinile se modifică, se generalizează, obțin valoare / semnificație și se schimbă permanent.

Dacă ne referim la conținutul atitudinilor morale, atunci acestea reprezintă un proces de *exteriorizare prin acțiuni cognitive* a noțiunilor, judecăților și raționamentelor morale însușite și conștientizate anterior, referitor la activitatea / comportarea morală, de *exteriorizare prin acțiuni afective* a sentimentelor morale și de *exteriorizare prin acțiuni comportamentale*, practice a capacităților și deprinderilor de ordin mental, a comportamentului virtual de viață morală.

Procesul formării atitudinilor este influențat de nevoile, necesitățile și interesele spirituale, materiale, psihofiziologice ale personalității copilului. Astfel, măsura în care acesta este mai dotat cu un volum de cunoștințe și capacități, îl influențează mai pronunțat spre conștientizarea problemelor formării responsabilităților și atitudinilor morale, de creștere și dezvoltare a nivelului moral-spiritual. Or, *atitudinea morală* exprimă poziția pe care o acceptă copilul față de sistemul valorilor, normelor, principiilor existente în societate. Atitudinea morală se constituie în baza unui proces de analiză - interpretare a conținutului și semnificației fenomenelor, evenimentelor și componentelor structurii socio-culturale și se finalizează prin exprimarea unei opțiuni și a unei poziții în raport cu acestea [39; 40].

În urma analizei și precizării structurii atitudinilor s-au evidențiat trei grupe de obiective a) *la nivelul acțiunilor cognitive morale*: formarea percepțiilor, reprezentărilor, noțiunilor, judecăților, raționamentelor morale; însușirea și aprofundarea normelor morale; b) *la nivelul acțiunilor afective*: formarea sentimentelor morale, aspirațiilor, opiniilor și convingerilor, a idealurilor morale. c) *la nivelul acțiunilor comportamentale*: formarea priceperilor și deprinderilor morale, deprinderilor și obișnuințelor de comportare morală [38; 40].

În **capitolul 2, Familia - factor sociouman primar în formarea atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică**, este analizată *funcția educativă a familiei* din punct de vedere pedagogic, particularitățile influențelor și a acțiunilor educative exercitate de ea: reglementarea și stimularea comportamentului copiilor prin intermediul aplicării diferitor metode.

La fel, sunt enumerate *domeniile educației în familie* pe care ar trebui să le valorifice familia, și anume: dezvoltarea fizică, educarea intelectuală, morală, etică, civică, domestică-menajeră, orientarea profesională; sunt analizate *tipurile de familii* (familii echilibrate, familii epuizate, familii neglijente, familii egoiste) și metodele de educație pe care le aplică fiecare din acestea; sunt analizate *stilurile parentale*, care, în succesiunea lor de prezentare sunt structurate și într-o ierarhie a eficienței și influenței pozitive în formarea morală a copilului.

Analiza reperelor teoretice a permis elaborarea *sistemului de competențe parentale* necesare realizării eficiente a educației morale în cadrul familiei. În acest context pot fi

menționate: competența cognitivă, competența organizatorică/managerială, competența comunicativă, competența normativă, competența axiologică, competența motivațională, competența de observare și autoactualizare.

Am precizat că *familia* este mediul natural, firesc al copilului, cel mai apropiat și necesar pentru dezvoltarea și formarea personalității acestuia. Atmosfera afectivă din familie are o influență hotărâtoare asupra dezvoltării psihice în copilărie. Copilul răspunde la tot ce se întâmplă în jur prin reacții emotive care determină direcționarea activității și atitudinilor. Năzuitele copilului se formează prin exemplul celor din jur. Prin urmare, *familia* reprezintă pentru copil un organism reglator, care permite să trăiască o viață intensă, o viață proprie copilăriei.

Este important de remarcat că fiecare părinte cu copii, mai cu seamă de vârstă școlară mică, care reprezintă vârsta dezvoltării active a personalității copilului, trebuie să fie conștient și responsabil de acțiunile sale în cadrul familiei și în afara ei. Această responsabilitate presupune învățarea și dezvoltarea competențelor parentale și, totodată, îngrijirea de imaginea și autoritatea sa, condiții ce servesc drept bază pentru o dezvoltare armonioasă a personalității copilului, inclusiv a laturii morale a acestuia.

În contextul celor expuse, deducem că specificul conduitei morale a membrilor familiei în educația copiilor este determinat, pe de o parte, de particularitățile morale, ca fenomen social, care-i conferă conținutul, iar pe de altă parte, de condițiile sociopsihologice ce sunt implicate în realizarea ei. Formarea atitudinii morale se poate realiza în baza unui set de metode și procedee cu eficiență deosebită în formarea trăsăturilor morale ale personalității: exemplul, exercițiul moral, supravegherea, sancțiunea etc.

Așadar, am concretizat ideea că valorificarea adecvată și eficientă a competențelor parentale va avea drept rezultat realizarea următoarelor *obiective ale educației morale în familie*: formarea percepțiilor, reprezentărilor, judecăților, raționamentelor morale; materializarea sintezei calitative a dimensiunii cognitive-afective-volitive în convingeri morale, adică formarea eu-lui moral ce se manifestă în unitatea conștiinței și conduitei morale; formarea percepțiilor și obișnuințelor morale; formarea atitudinilor morale.

Este *elaborată metodologia formării atitudinilor morale*, care include un ansamblu de metode și procedee ce pot fi grupate la nivelul a două coordonate orientative: strategică și instrumentală.

Coordonata strategică presupune integrarea metodelor educației morale pe două axe fundamentale: axa instruirii morale (teoriei morale); axa conduitei / acțiunii morale (practicii morale). *Coordonata instrumentală* presupune un număr apreciabil de metode ale educației

morale, raportate la obiective generale (de instruire morală și de acțiune morală): *explicația morală; convorbirea morală, exemplul moral; exercițiul moral etc.*

Astfel, considerăm că familia deține o funcție educativă extrem de importantă în formarea atitudinilor morale la copii. Aspectele expuse au ajutat la elaborarea figurii ce reprezintă funcția educativă a familiei în procesul formării atitudinilor morale (Figura 1.).

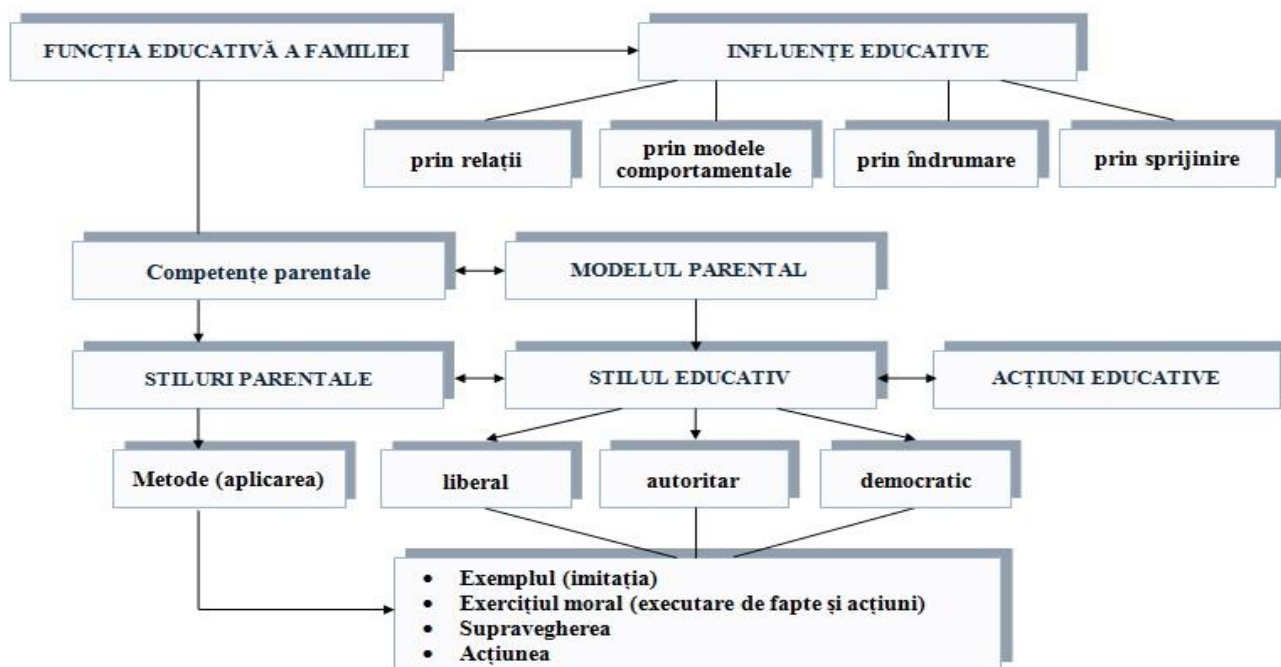

Figura 3. Funcția educativă a familiei în procesul formării atitudinilor morale

Este evident că orice metodă de învățământ poate avea și efecte morale. Povestirea, explicația, prelegerea, observația, conversația sau dezbateră, studiul de caz, problematizarea, îndeplinesc și scopuri ale educației morale. Formarea atitudinii morale la copii se poate realiza în baza unui set de metode și procedee cu eficiență deosebită în formarea calităților morale ale personalității.

Reieșind din ideile expuse pe parcurs, pledând în favoarea ideii că formarea atitudinii morale a copiilor în familie este un factor de progres uman, valorificând analitic reperele științifice referitor la conceptele de atitudine, atitudine morală, etapele, structura metodologică și conținutul atitudinilor morale, s-a elaborat *Modelul pedagogic de formare a atitudinilor morale la copii în cadrul familiei*. La baza modelului elaborat sunt puse teoriile și conceptele de formare a atitudinilor morale, structura atitudinilor morale cu cele trei laturi: cognitivă, afectivă și comportamentală, precum și legitățile formării atitudinilor morale. Modelul pedagogic de formare a atitudinilor morale la elevi în cadrul familiei, elaborat de noi, reflectă nu numai relația dintre legități, factori, principii, dar și obiectivele, conținutul și strategiile de formare a atitudinilor morale la elevi.

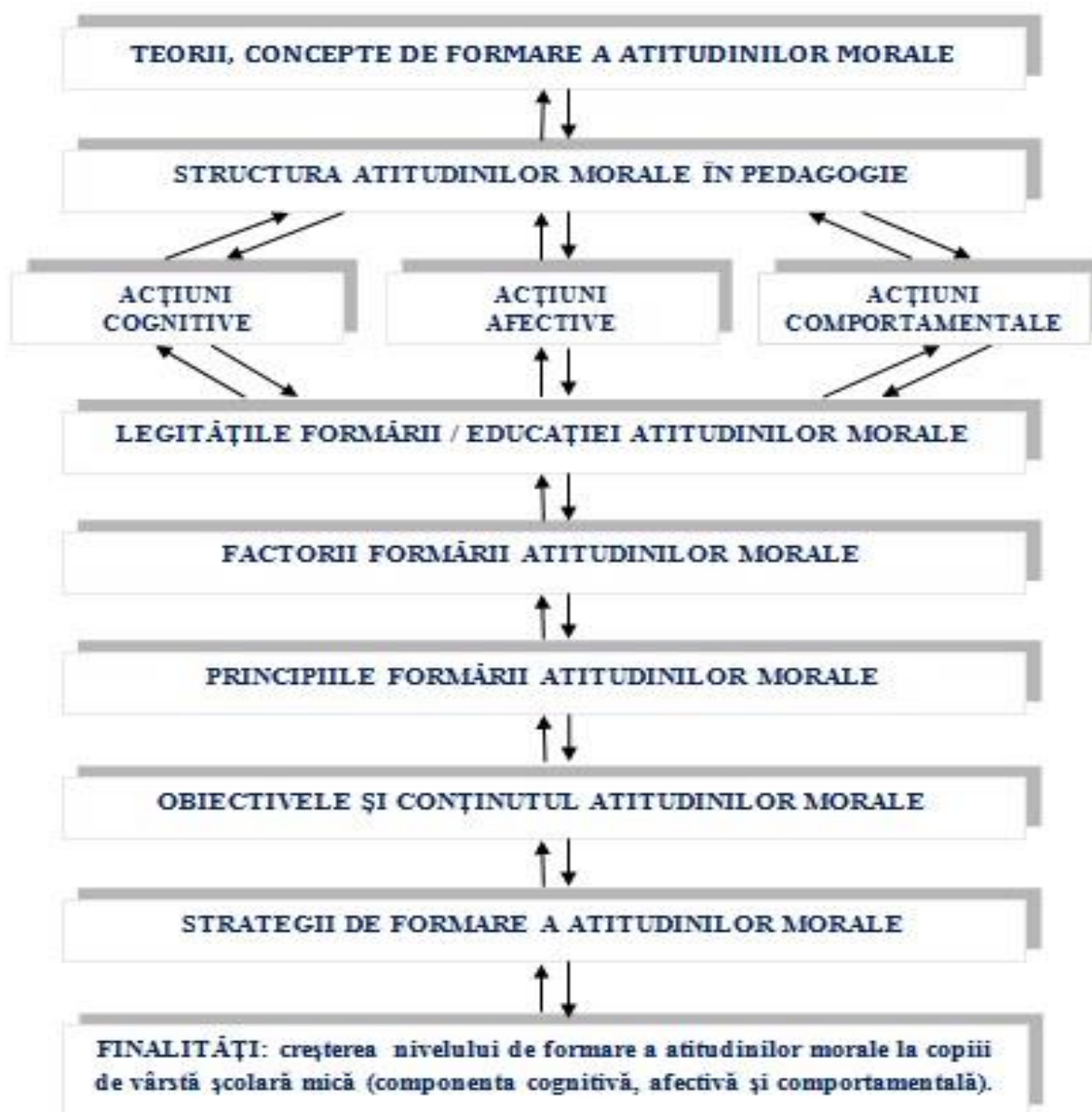

Figura 4. Modelul pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei

Procesul formării atitudinilor morale în familie este o activitate conștientă, complexă în vederea formării convingerilor, sentimentelor și comportamentelor morale și se realizează prin îmbinarea rațională a metodelor și procedeele educative. În felul acesta, o privire interpretativă asupra domeniului formării atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică ne sugerează că situația poate fi modificată, intrând în vizorul constant al părinților sub o orientare corectă, fortificată de dorința acestora de a-și educa corect copiii.

În **capitolul 3, Valorile experimentale ale formării atitudinilor morale la copii în cadrul familiei**, este elucidat designul cercetării, care include direcțiile strategice esențiale ale investigației, obiectivele experimentului pedagogic, ansamblul acțiunilor, care reliefează studiile experimentale,

loturile de subiecți, termenii de realizare; activitățile și metodele aplicate, impactul și rezultatele; inclusiv, delimitează și explică detaliat experimentul de constatare, cel de formare și cel de verificare.

Investigația pedagogică experimentală a fost desfășurată cu scopul determinării funcționalității *Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei*, ceea ce ar permite validarea fundamentelor teoretico-aplicative ale acestui proces important.

Obiectivele investigației experimentale:

1. Aplicarea metodologiei elaborate și determinarea nivelului atitudinilor morale la subiecții investigați;
2. Elaborarea programului experimental al formării atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei;
3. Validarea prin experiment a Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică din perspectiva cooperării școală-familie.

În experimentului pedagogic au fost implicați 216 subiecți, dintre care 108 copii de vârstă școlară mică și 108 părinți ai acestora. În vederea stabilirii nivelului atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică, în cadrul cercetării s-a ținut cont de faptul că atitudinea morală se caracterizează prin:

- a. *cunoștințe morale* (înțelegerea a ceea ce înseamnă educație morală);
- b. *sentimente morale* (trăiri apreciative provocate de raportarea activității la normele morale la care a aderat. Dacă activitatea este în concordanță cu normele morale, se încearcă sentimente de satisfacție, dacă nu este în concordanță, omul încearcă sentimente negative (regret, mustrare etc.).
- c. *comportament moral* (în ce măsură cunoștințele morale sunt transpuse de personalitate în fapte și acțiuni concrete).

Probele experimentale pentru *copii* au inclus analiza multifactorială a personalității copilului, constatarea nivelului de însușire a normelor, opiniilor, convingerilor și a deprinderilor morale în funcție de vârsta lor. Probele experimentale pentru *părinții* incluși în experiment au fost aplicate pentru a cerceta cum apreciază ei rolul familiei în formarea atitudinilor morale la copii. Astfel principalii *indicatori de evaluare* au fost:

- *pentru copii*: cunoașterea de către ei a unor norme morale, caracterul manifestării calităților morale în cadrul variilor activități, acțiunile morale dominante, reacțiile la normele de conduită acceptate în societate.
- *pentru părinți*: conștientizarea rolului familiei în formarea atitudinilor morale la copii (nivelul de cunoaștere și apreciere a calităților morale, implicarea în procesul de formare a atitudinilor morale la propriul copil, conștientizarea necesității eficientizării acestui proces în familie pe deoparte și prin parteneriat cu școala, pe de altă parte.

În contextul reflecțiilor menționate, în continuare prezentăm *Programul experimental la etapa de constatare*.

Tabelul 1. Programul experimental la etapa de constatare a nivelului de formare a atitudinilor morale

ETAPA I. CONSTATARE				
Proba	Scopul	Aspecte	Instrumentar	Nr. de subiecți
Proba 1. Convorbirea Chestionarea	Constatarea imaginii de personalitate	Însușirile de personalitate corelate cu atitudinea morală a copiilor	Chestionar multifactorial de personalitate	108 copii, din clasele a 3-a (cl.3 D-26; cl.3 C -27; cl.3-a „A” – 32; cl.3-a „B”-23)
Proba 2. Observarea pedagogică Testarea	Constatarea nivelului convingerilor morale (cogniția) Constatarea nivelului de formare a deprinderilor morale (reguli și respectarea lor)	Prietenia (itemul 6) Respectul (itemul 4,5) Datoria (itemul 3) Regulile de conduită (itemul 1,2, 7,8,)	Test cu alegere multiplă	108 copii
Proba 3. Chestionarea Convorbirea	Constatarea nivelului de pregătire a părinților în vederea formării atitudinilor morale la copii.	Nivelul de cunoaștere a specificului atitudinilor morale (itemul1) Cunoașterea copilului (itemul 2,3) Competențele (itemul 4,5) Sugestii ale părinților (itemul 6)	Chestionar pentru părinți	108 părinți

Astfel, cercetarea *componentei cognitive* la etapa de constatare a presupus studiul conștientizării de către copii a normelor morale și prezenței reprezentărilor despre calitățile morale; cercetarea *componentei emoționale* a presupus studiul sentimentelor morale, atitudinea emoțională față de normele morale; cercetarea *componentei comportamentale* a presupus depistarea conduitei morale în situații de alegere morală, a orientării morale a personalității în interacțiune cu semenii săi.

Prin urmare, la prima etapă a experimentului, reieșind din scopul și obiectivele investigației constatative, am aplicat *Proba 1*. Chestionarul multifactorial de personalitate CPQ – varianta pentru copiii de 9-12 ani (R. Catell). Metoda a fost folosită în scopul identificării trăsăturilor de personalitate care contribuie la formarea atitudinilor morale. Chestionarul a fost aplicat de către cadrele didactice de la clasele supuse experimentului, în prezența psihologului școlar.

Tabelul 2. Rezultatele înregistrate de către copiii investigați din ambele licee prin aplicarea metodei CPQ

<i>Scala de specificare</i>	<i>Clasele</i>			
	3-a „D”	3-a „C”	3-a „A”	3-a „B”
foarte bun	15,4% - 4 copii	7,4% - 2 copii	6,25% - 2 copii	13,05% -3 copii
bun	38,5% -10 copii	25,9% - 7 copii	25,0% - 8 copii	30,40% -7 copii
mediu	15,4% - 4 copii	25,9% - 7 copii	31,25%-10copii	43,50%-10copii
slab	26,76% - 7copii	33,4% - 9 copii	28,12%- 9 copii	8,70% - 2 copii
foarte slab	3,85% - 1 copil	7.4% - 2 copii	9,38% - 3 copii	4,35% - 1 copii

Dat fiind că în clasele a 3-a „C” (Liceul „G. Meniuc”) și 3-a „A” (Liceul „M. Berezovschi”) procentajul acumulat sumativ este mai mic decât în celelalte două clase, anume acestea au fost selectate pentru etapa formativă a experimentului psihopedagogic. Plus la aceasta, rezultatele de la proba 2, expuse mai jos, confirmă situația atestată la nivelul acestor clase.

Etapa de constatare a experimentului a continuat cu aplicarea *Probei 2*, la care a fost determinat nivelul convingerilor și a deprinderilor morale la copiii investigați, interpretate de noi drept atitudini morale. În acest scop a fost aplicat testul cu alegere multiplă la cei 108 copii din clasele a 3-a. Testul a fost adaptat la particularitățile de vârstă ale copiilor, astfel ca să cuprindă în itemi puțini cât mai multe aspecte de conținut. Rezultatele obținute au fost înregistrate în tabelul de mai jos.

Tabelul 3. Sinteza comparativă a rezultatelor copiilor din ambele licee privind convingerile și deprinderile morale

Nivelul	Liceul Teoretic „George Meniuc”		Liceul Teoretic „M. Berezovschi”	
	Clasa a 3 „D”	Clasa a 3 „C”	Clasa a 3-a „A”	Clasa a 3-a „B”
Înalt	3 copii– 11,50%	2 copii - 7,40%	3 copii – 9,37%	3 copii - 13,00%
Mediu	14 copii – 53,90%	13 copii– 48,20%	17 copii– 53,13%	12 copii – 52,20%
inferior	9 copii– 34,60%	12 copii– 44,40%	12 copii – 37,50%	8 copii – 34,80%

Astfel, reieșind din scopul și obiectivele cercetării, rezultatele obținute la primele două probe constatative și demersul experimental a continuat cu studierea și determinarea gradului de conștientizare de către părinți a necesității implicării plenare a familiei în formarea atitudinilor morale la copii.

Conlucrarea cu familia permite cadrului didactic să fie mai aproape de copil, să înțeleagă stilul de viață al familiei, modul de viață a lui, relațiile dintre membrii familiei, valorile lor spirituale. Părinții, aplicând cunoștințele despre specificul formării atitudinilor morale, formează / modelează comportamentul copilului, utilizând factori educativi deja cunoscuți, inclusiv și cei

personali. Criteriile diferitor nivele de educație implică o diversitate de modele, de aici putem prelua ”cheia” identificării diferitor nivele de educație. În funcție de integritatea formării calităților, manifestarea poziției morale și sociale a personalității, de corelația dintre reglarea externă și autoreglare se pot evidenția trei nivele de formare a atitudinii morale: înalt, mediu și scăzut.

1. Nivelul înalt al atitudinii morale presupune prezența unei experiențe durabile, hotărâre, echilibru dintre gânduri, idei și comportament, autoorganizare și autoreglare, de rând cu tendința de organizare și reglare a activității și comportamentului altor persoane, manifestarea poziției sociale.

2. Nivelul mediu al atitudinii morale presupune, de asemenea, un comportament pozitiv durabil, prezența reglării și autoreglării, organizării și autoorganizării, cu toate că poziția activă în raport cu activitatea și comportamentul celorlalți se manifestă slab.

3. Nivelul scăzut al atitudinii morale se caracterizează prin manifestarea slabă și instabilă a comportamentului pozitiv; se constată eșecuri; comportamentul se reglementează în funcție de cerințele celor vârstnici și a altor factori externi; autoreglarea și autoorganizarea sunt situative (în funcție de situație).

Reieșind din cele menționate anterior, am realizat și un studiu cu participarea părinților pentru a cerceta cum percep ei rolul familiei în formarea atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică. Chestionarul a fost anonim și prezintă 6 itemi ce reflectă aspectele studiate:

- ✓ aprecierea capacității părinților de a determina conținutul atitudinii morale a copilului;
- ✓ stabilirea calităților morale manifestate de copil în cadrul familiei;
- ✓ identificarea calităților amicale / valorilor negative ale copilului;
- ✓ determinarea metodelor și mijloacelor de formare a atitudinilor / calităților morale la copii în cadrul familiei;
- ✓ stabilirea dificultăților în formarea atitudinii / calităților morale la copii în cadrul familiei;
- ✓ identificarea unor sugestii, propuneri în vederea formării atitudinilor / calităților morale la copii.

Astfel, analiza primului item al chestionarului, după inventarierea răspunsurilor, s-au constatat următoarele rezultate:

Tabelul 4. Ce înțelegeți Dvs. prin educație morală?

Clasa	Răspuns complet	Răspuns parțial	Nu are răspuns
Clasa a 3 D 26	10 – 38,50%	12 – 46,20%	4 – 15,30%
Clasa a 3-a ”C” 27	8 - 29,3%	12 – 45,4%	7 – 25,3%
Clasa a 3-a ”A” 32	10 - 31,25%	14 – 43,75%	8 – 25%
Clasa a 3-a „B” 23	11 – 47,80%	8 – 34,8%	4 – 17,4%

Răspunsurile părinților la întrebarea despre calitățile morale manifestate de către copil au fost ierarhizate în Figura 5. Observăm că valorile manifestate de copiii acestor părinți în

contextul educației familiale respectă modelul tradițional al educației, baza constituind-o sistemul valorilor general-umane: adevăr (sinceritate), responsabilitate, bunătate, răbdare, respect, prietenie, ajutor reciproc, disciplină.

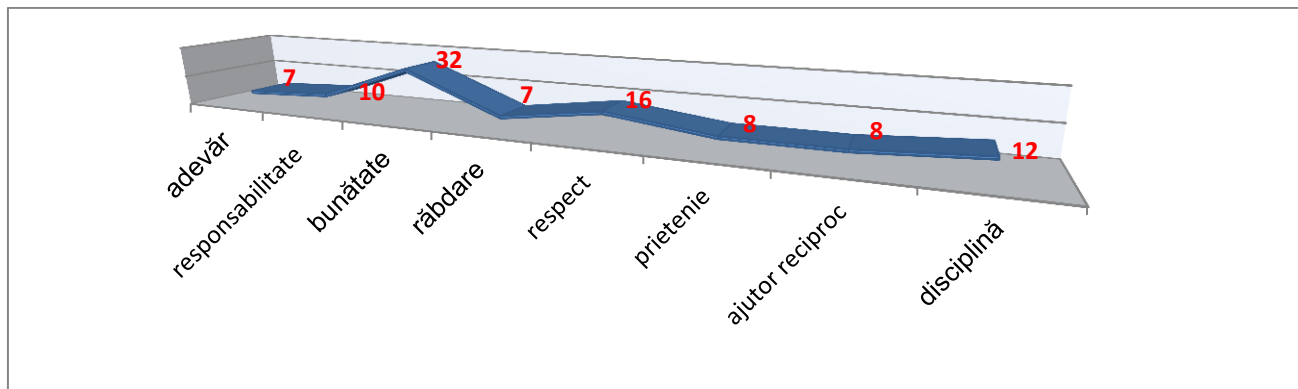

Figura 5. Calități morale ale copiilor în contextul educației familiale

Părinții grupului experimental au oferit, în calitate de răspuns, o gamă mai restrânsă de calități morale pe care le posedă copiii acestora, însă au sesizat și unele trăsături amurale la copii, precum: furtul, minciuna, lingușirea, neatenția, neascultarea, răutatea, zgârcenia, frica, nesiguranța, lenevia, dezordinea, lipsa recunoștinței, lipsa responsabilității.

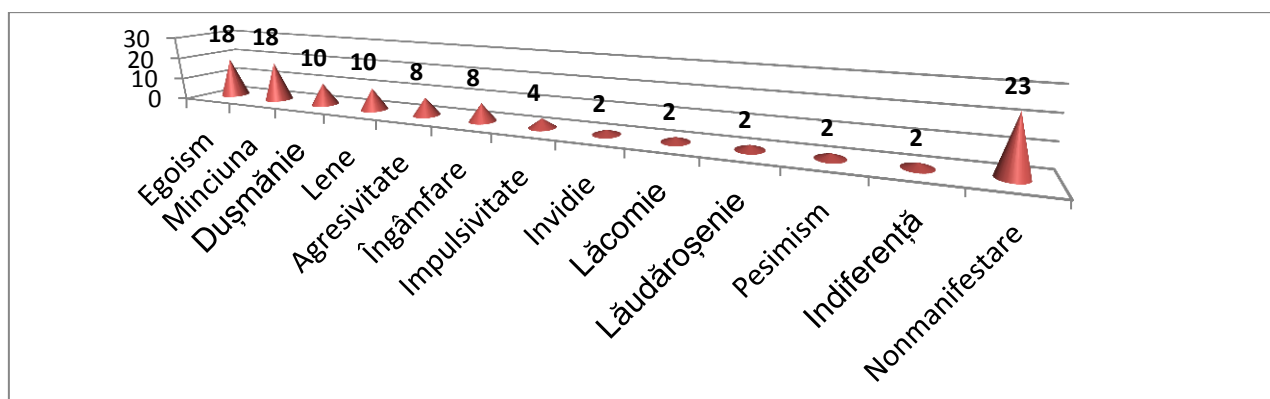

Figura 6. Răspunsurile părinților privind trăsăturile amurale ale copiilor

Analizând datele obținute, concluzionăm că în cele mai multe cazuri atitudinea față de copil este în concordanță cu cea a cadrului didactic, dar sunt și cazuri în care această atitudine este diferită.

La întrebarea „Ce dificultăți întâmpinați la formarea calităților morale la copii în cadrul familiei”, părinții au menționat greutăți ce vizează, în teme: probleme de comunicare cu copiii, nerăbdarea copiilor, încăpățânarea, disciplina copiilor, împotrivirea de a citi. Din convorbirile cu părinții s-a constatat, în acest sens, că aceștia prea rar folosesc fraze de încurajare în tot ceea ce încearcă să facă copilul: "Bravo"; "Ai făcut o treabă bună"; "Ce idee grozavă ai"; "Ai reușit" etc. Aceștia au multe de învățat, la fel ca și copiii lor, când vine vorba de cele mai bune și eficiente tehnici și instrumente de comunicare prin care să discute și să se înțeleagă cu cei mici.

La întrebarea „Ce sugestii, propuneri aveți pentru a îmbunătăți formarea calităților morale la școlarii mici”, părinții au întâmpinat anumite greutăți, deoarece nu și-au pus problema

aceasta tranșant, educația copiilor lor incluzând diverse aspecte. Necesitățile lor le-au formulat prin ideea de a le oferi un ghid foarte clar în acest sens, ca ei să-l aplice la nivelul copiilor și apoi să poată analiza rezultatele.

Constatăm că, uneori, părinții, în loc să aibă o atitudine corectă față de copii, să-i ajute cu adevărat să-și corecteze greșelile, subliniază greșelile copiilor și accentuează imperfecțiunile lor. Intr-o astfel de situație, desigur, copilul rămâne decepționat. Din perspectivă pedagogică și psihologică, răul nu se află în greșelile noastre sau ale copilului nostru, ci în faptul că nu știm să le corectăm cum trebuie și ne rezumăm la a le numi și a le pune în evidență.

Din analiza răspunsurilor oferite de părinți la acest item am dedus următoarele: 9 părinți au menționat că prea mare accent se pune pe materialul de studiu și mai puțin se atrage atenția la formarea calităților morale la copii; 5 din părinții investigați au răspuns că ar fi bine să existe un bun parteneriat școală – familie; 4 părinți sunt pentru realizarea activităților cu părinții: mese rotunde, training-uri etc.; 3 părinți sunt pentru aceea ca să li se ofere modele demne de luat exemplu; 3 părinți propun să se desfășoare discuții cu reprezentanți ai bisericii; 2 din ei sugerează ideea ca să se vizioneze diverse filmulețe educative; 3 părinți au propus să se dezvolte spiritul de prietenie și ajutor reciproc; 2 părinți au spus că trebuie să se organizeze cu copiii diverse jocuri educative; un părinte a propus identificarea sursei conflictului între copii și eliminarea ei și un părinte a propus să se pună accent mai mare pe valorile morale etc.

Reieșind din cele menționate, pentru etapa formativă a experimentului ne-am propus studierea faptului cum doresc ei să fie abordate ședințele cu părinții, mesele rotunde, training-urile, precum și structura scrisorii pentru informarea părinților.

Studiile științifice analizate în partea teoretică a lucrării, problema, scopul, obiectivele, dar și rezultatele experimentului de constatare ale cercetării noastre au identificat unele carențe atât la copiii investigați, cât și la părinții lor privind atitudinile morale, fapt care a determinat necesitatea elaborării unui program formativ orientat spre verificarea valențelor familiei în formarea atitudinilor morale la copii. În scopul valorificării *Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei* a fost selectată cea mai eficientă metodologie care ar permite realizarea obiectivelor trasate.

Prin urmare, la etapa de debut a *experimentului formativ* s-a ținut cont de faptul că domeniul educației morale este specific și de aceea cere competență și artă pentru a soluționa numeroasele probleme pe care le ridică formarea profilului moral al unui copil. Aceasta înseamnă că atât cadrele didactice cât și părinții trebuie să știe să aleagă și să folosească căile și mijloacele eficiente în acest sens. De asemenea, am ținut cont și de faptul că această metodologie trebuie să reflecte exemplul personal al adulților în toate circumstanțele.

Astfel, conform *Modelului pedagogic al formării atitudinilor morale la copii în familie*, s-a propus *Programul experimental formativ* pentru copiii din clasele a 4-a și pentru părinții acestora, constituind o strategie articulată a condițiilor pedagogice de formare a atitudinilor

morale la copii prin intervenția corespunzătoare a părinților în vederea soluționării problemei cercetării.

Tabelul 4. Program formativ pentru copiii și părinții din lotul experimental

	Denumirea activității	Scop	Modalități	Concluzii/Însemnări
Program formativ pentru părinți	1. Ședința cu părinții: <i>Cum să formăm atitudinile morale ale copiilor noștri</i>	Schimbul de opinii și experiență între părinții participanți cu referire la diversitatea situațiilor și problemelor cu care se confruntă în educația morală a copiilor, precum și acțiunilor ce se impun a fi luate cu scop de ameliorare a aspectului moral al copiilor; Conștientizarea relației lor cu propriii copii și contribuția lor la formarea atitudinii morale a copiilor.	Analiza metodelor aplicate în educația morală a copiilor: Prelegerea morală Explicația Convorbirea morală Studiul de caz Exemplul	Părinții pot fi participanți activi ai educației morale a copiilor, astfel pot identifica soluții pentru o educație morală temeinică, viguroasă. Ședințele desfășurate în mod relaxant și antrenant li se par destul de interesante și plăcute părinților, spre deosebire de ședințele clasice.
	2. Training: <i>Greșeli ale părinților în educația morală a copiilor</i>			Părinții au apreciat importanța organizării trainingului la această temă, atât de valorică și importantă într-o societate unde acordăm tot mai puțin timp comunicării cu copii noștri.
	3. Masa rotundă: <i>Comunicarea eficientă în formarea comportamentului moral al copiilor / Soluționarea conflictelor</i>			Oferă egalitate între toți participanții la activitate; se desfășoară într-un mod interactiv, având un caracter captivant și atractiv atât sub aspectul conținutului, cât și cel organizatoric.
Program formativ pentru copii	1. Activitatea: <i>Familia – școala în formarea morală a copilului</i>	- Asigurarea informării suficiente și sistematice a copiilor în vederea conținutului educației morale; - Formarea orientărilor și comportamentelor morale ale copilului. - Formarea convingerii morale. Sentimente: prietenie, respect, datorie.	Expunerea Explicația Dezbateră Povestirea Demonstrarea Aprobarea și dezaprobarea Exemplul	- Contribuie la formarea și modelarea capacității de aplicare în practică a cunoștințelor teoretice morale însușite de copii; - Facilitează însușirea sistematică a noilor cunoștințe morale; - Le dezvoltă spiritul critic, spiritul de observație, atenția voluntară, curiozitatea epistemică, operațiile gândirii, memoria logică. Totodată, le oferă oportunitatea de a-și forma și consolida sentimente, convingeri, atitudini morale.
	2. Activitatea: <i>Calitățile unui om adevărat</i>			
	3. Activitatea: <i>Prietenia – floarea cea mai rară din lume</i>			

Din contextul ideilor expuse, derivă necesitatea desfășurării eficiente în primul rând a programului dedicat lotului parental, parteneriatul educațional reprezentând una dintre problemele de bază ale instituției de învățământ, la fel de importantă ca și cea a optimizării tehnologiilor de predare-învățare-evaluare, iar analiza și valorificarea permanentă a acestuia, în strânsă corelație și la un nivel calitativ înalt, va asigura crearea optimului educațional.

Investigațiile realizate au demonstrat că fenomenul parteneriatului educațional școală – familie devine eficient doar în cazul respectării și aplicării principiilor implementării unei colaborări calitative, a cunoașterii și prevenirii blocajelor/ dificultăților privind organizarea și desfășurarea educației parentale.

În cazul cercetării noastre, scopul organizării și desfășurării Programului experimental formativ cu părinții copiilor investigați, a constatat în pedagogizarea acestora și formarea competențelor corespunzătoare pentru cultivarea valorilor și atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică.

Conform Programului experimental, părinții incluși în experiment au fost monitorizați pe întreaga perioadă a procesului de formare, care a durat un semestru și jumătate. Pe parcurs au fost organizate mai multe forme de activitate cu ei precum: ședințe cu părinții, convorbiri individuale și colective, mese rotunde, un training, discuții pe marginea vizionării unui program de filme psihosociologice cu tematica atitudinilor morale.

Etapă de validare a prevăzut sintetizarea și analizarea datelor experimentale obținute în cadrul cercetării, prealabil delimitând și stabilind inconveniențele și stereotipurile preconceptuate care influențau ca impedimente în desfășurarea cu succes a procesului de formare și dezvoltare a atitudinilor morale la copiii mici în cadrul familiei. Au fost realizate reprezentări grafice ale datelor experimentale ce au fost analizate, sintetizate, descrise și interpretate, ilustrând rezultate veridice ale chestionarelor aplicate, care reflectă rezultate semnificative în dinamica formării atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei.

Rezultatele experimentului de constatare în plan comparativ cu rezultatele experimentului de control au fost sistematizate și înregistrate în cadrul tabelelor și graficelor, determinând o analiză mai evidentă în baza metodei comparative. Prin urmare, rezultatele comparative ne-au permis să afirmăm că *Programul experimental* a fost eficient atât în raport cu copiii supuși investigației, cât și cu părinții acestora.

Tabelul 5. Tabelul comparativ al rezultatelor la Chestionarului multifactorial de personalitate CPQ

Scala	Speci- ficare	Experimentul de constatare				Experimentul de control			
		4-a „D”	4-a „C”	4-a „A”	4-a „B”	4-a „D”	4-a „C”	4-a „A”	4-a „B”
5	foarte bun	15,4% 4 copii	7,4% 2copii	6,25% 2 copii	13,05% 3 copii	15,4% 4 copii	18,5% 5 copii	12,5% 4 copii	13,05% 3 copii
4	bun	38,5% 10copii	25,9% 7copii	25,0% 8copii	30,40% 7 copii	38,5% 10copii	33,4% 9 copii	31,25% 10 copii	34,75% 8 copii
3	mediu	15,4% 4 copii	25,9% 7copii	31,25% 10 copii	43,50% 10copii	23,05% 6copii	29,6% 8 copii	34,37% 11 copii	39,15% 9 copii
2	slab	26,85% 7 copii	33,4% 9 copii	28,12% 9 copii	8,70% 2 copii	19,20% 5copii	18,5% 5 copii	18,75% 6 copii	8,70% 2copii
1	foarte slab	3,85% 1 copil	7,4% 2copii	9,38% 3 copii	4,35% 1 copil	3,85% 1copil	0%	3,12% 1 copil	4,35% 1copil

Astfel, se observă că în urma implementării programului de formare, copiii din eșantionul experimental au înregistrat un progres în vederea formării atitudinilor morale. Conform analizei tabelului, se atestă că programul experimental s-a dovedit a fi eficient.

La fel și rezultatele *Chestionarului de control a nivelului convingerilor și deprinderilor morale* prezintă o creștere a nivelului de dezvoltare a atitudinilor morale la copiii din clasele experimentale. Rezultatele derivă din:

Tabelul 6. Analiza comparativă a nivelului formării convingerilor și deprinderilor (atitudinilor) morale

Nivelul	Experimentul de constatare				Experimentul de control			
	Liceul Teoretic „George Meniuc”		Liceul Teoretic „M. Berezovschi”		Liceul Teoretic „George Meniuc”		Liceul Teoretic „M. Berezovschi”	
	Clasa a 4-a D	Clasa a 4-a C	Clasa a 4-a A	Clasa a 4-a B	Clasa a 4-a D	Clasa a 4-a C	Clasa a 4-a A	Clasa a 4-a B
Înalt	3 copii 11,50%	2 copii 7,40%	3 copii 9,37%	3 copii 13,00%	6 copii 23,1%	7 copii 25,9%	8 copii 25%	5 copii 21,7%
Mediu	14 copii 53,90%	13 copii 8,20%	17 copii 3,13%	12 copii 52,20%	16 copii 61,5%	17 copii 62,9%	20 copii 62,5%	14 copii 60,9%
inferior	9 copii 34,60%	12 copii 44,40%	12 copii 37,50%	8 copii 34,80%	4 copii 15,4%	3 copii 11,2%	4 copii 12,5%	4 copii 17,4%

S-au înregistrat schimbări și la capitolul conștientizarea de către părinți a necesității formării atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică și implicarea pleneră a familiei în acest proces.

Astfel, aplicarea probelor analog celor de la etapa de constatare, dar și a convorbirilor, ne-a demonstrat că la întrebarea *Ce înțelegeți Dvs. prin educație morală?* au fost obținute următoarele rezultate:

Tabelul 7. Analiza comparativă la itemul 1 - *Ce înțelegeți Dvs. prin educație morală?*

Clasa	Experimentul de constatare			Experimentul de control		
	Răspuns complet	Răspuns parțial	Nu are răspuns	Răspuns complet	Răspuns parțial	Nu are răspuns
Clasa a 4-a ”D” (26)	10 – 38,50%	12 – 46,20%	4 – 15,30%	10 – 38,50%	13 – 50,00%	3 – 11,50%
Clasa a 4-a ”C” (27)	8 – 29,3%	12 – 45,4%	7 – 25,3%	12 – 44,4%	13 – 48,1%	2 – 7,4%
Clasa a 4-a ”A” (32)	10 – 31,25%	14 – 43,75%	8 – 25%	13 – 40,25%	16 – 50,00%	3 – 9,75%
Clasa a 4-a ”B” (23)	11 – 47,80%	8 – 34,8%	4 – 17,4%	12 – 52,20%	7 – 30,40%	4 – 17,40%

Analizând tabelul 7, concluzionăm că părinții copiilor din clasele experimentale nu s-au mai eschivat de la răspuns, ba chiar majoritatea au oferit un răspuns complet sau parțial complet.

Răspunsurile părinților la întrebarea privind *calitățile morale manifestate de copil* au fost ierarhizate și ordonate. Observăm că valorile manifestate de copiii acestor părinți, în contextul educației familiale, au fost stipulate în raport cu modelului tradițional al educației, baza

constituind-o sistemul valorilor general-umane: adevăr (sinceritate), responsabilitate, bunătate, toleranță, respect, prietenie, ajutor reciproc, disciplină.

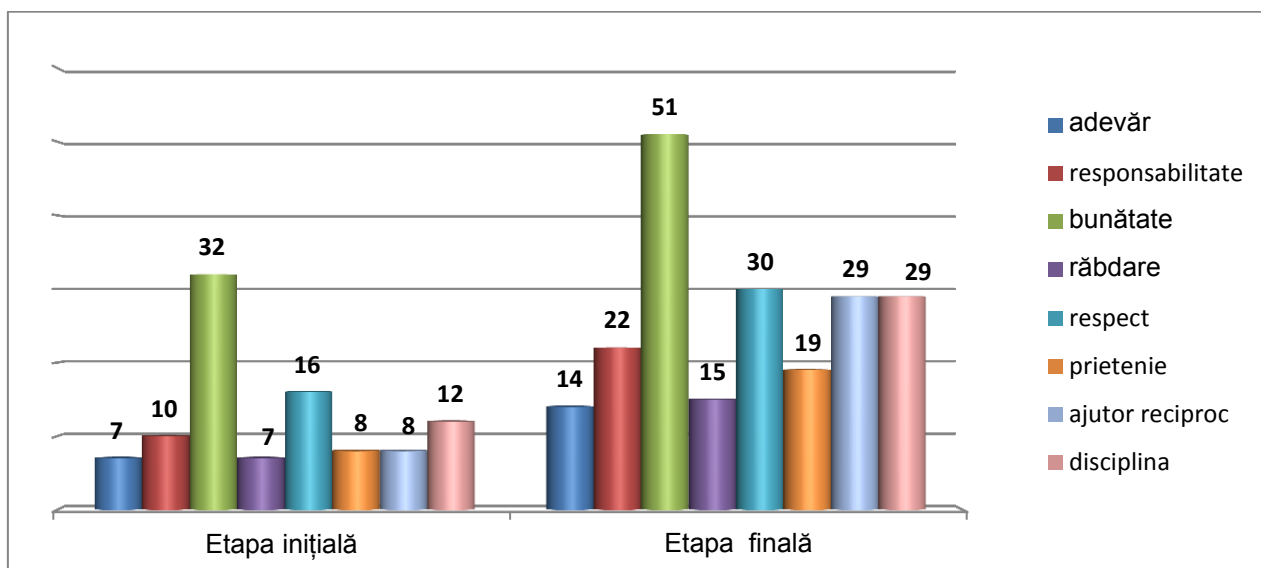

Figura 7. Prezentarea grafică a analizei comparative a răspunsurilor privind ierarhizarea de către părinți a calităților morale

Rezultate reprezentative s-au obținut și la subiectul ce viza trăsăturile amurale la copiii claselor experimentale. Părinții chestionați, prin răspunsurile lor, au demonstrat o scădere a numărului de trăsături amurale observate la copii.

Analizând datele din figura ce urmează, concluzionăm că după desfășurarea experimentului formativ s-a redus numărul copiilor ce posedă trăsături amurale.

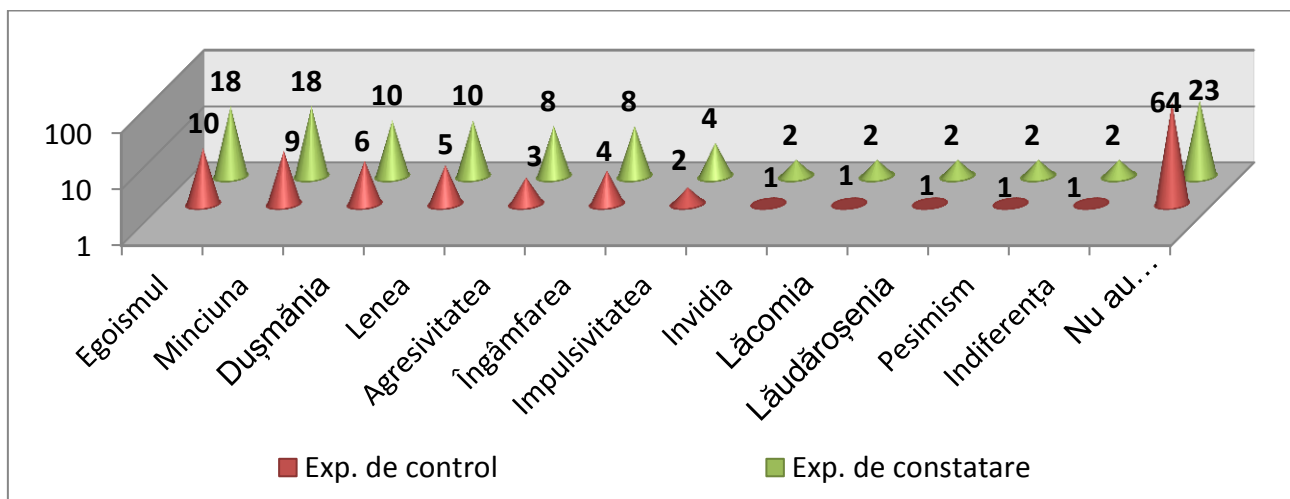

Figura 8. Prezentarea grafică comparativă a răspunsurilor părinților privind trăsăturile amurale la copii

De asemenea, am analizat răspunsurile părinților din clasele experimentale la ceilalți trei itemi ai chestionarului: *care sunt căile și mijloacele formării calităților morale la copii?*; *ce dificultăți întâmpinați în formarea calităților morale la copii în cadrul familiei?*; *ce sugestii,*

propuneri aveți pentru a îmbunătăți formarea calităților morale la copii în familie? Astfel, în conformitate cu răspunsurile oferite de părinți, s-a demonstrat o creștere semnificativă, cantitativă și calitativă a nivelului cunoștințelor, priceperilor și abilităților părinților în vederea formării atitudinilor morale la copii.

Dacă apelăm la cifre, atunci constatăm că din cei 108 părinți implicați în cercetarea experimentală doar o mică parte au afirmat că nu au reușit să implementeze metodologia recomandată. Ceilalți au apreciat pozitiv activitățile recomandate, menționând că au lucrat bine, productiv, cu efect. Prin urmare, circa 85% (92 părinți) au aderat la ideea avantajelor metodologiei de formare a atitudinilor morale ale copiilor.

La nivelul copiilor, rezultatele finale demonstrează o creștere procentuală a nivelului foarte bun și bun în clasa a 4-a „C” respectiv cu 3 copii - 11,10% și 2 copii - 7,50% și o descreștere la nivelul slab, cu 4 copii - 14,9%. În clasa a 4-a „A” - o creștere a procentajului la nivelul foarte bun și bun, respectiv cu 2 copii - 6,25% și 2 copii - 6,25% și o descreștere la nivelul slab cu 2 copii - 6,25%.

În esență, prelucrarea statistică a răspunsurilor copiilor și părinților ne-a permis să concluzionăm faptul că în rezultatul desfășurării experimentului de formare, se observă o schimbare pozitivă a nivelului de formare a atitudinilor morale la copiii grupului experimental și o îmbunătățire substanțială a opiniilor părinților privitor la conștientizarea necesității, responsabilității și datoriei față de educația morală a copiilor, la fel a sporit gradul de colaborare școală-familie.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Investigația pune în valoare un șir de aspecte ale formării atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică, corelată cu antrenarea în acest proces a familiei/părinților, fapt ce a scos în evidență problemele legate atât de conștientizarea responsabilității față de educația morală a copiilor, cât și de pregătirea acestora pentru această activitate. Rezultatele investigaționale ne-au condus la formularea următoarelor concluzii generale:

1. Prin studiul analitico-științific al surselor pedagogice și psihologice *s-a demonstrat* faptul că atitudinile, inclusiv și atitudinile morale în plan pedagogic, reprezintă un sistem de acțiuni cognitive, afective și comportamentale morale:
 - a) *acțiunile cognitive* – sistemul de acțiuni de însușire și autoînsușire a normelor morale proiectate și spontane;
 - b) *acțiunile afective* – sistemul de reacții și stări sentimentale, răspunsuri sentimentale ale personalității referitor la însușirea normelor morale, la faptele de comportare morală, proiectate și spontane.

- c) *acțiunile comportamentale* – sistemul de acțiuni și fapte de manifestare a comportamentului moral, proiectat și spontan [14; 40].
2. Studiul epistemologic realizat a permis *elucidarea, descrierea, fundamentarea și elaborarea* Modelului logico-structural al atitudinilor morale (Figura 2.). În cadrul cercetării au fost evidențiate și caracterizate obiectivele și conținutul celor trei tipuri de comportamente a atitudinilor morale: componenta cognitivă, componenta afectivă și cea comportamentală. La fel au fost demonstrate relațiile/raportul dintre conceptul de atitudine morală în plan pedagogic și sub aspect psihologic, important și valoric pentru științele pedagogice (realizarea cercetărilor/investigațiilor pedagogice în domeniul formării atitudinilor la personalitate) [40].
 3. Studiul referitor la conceptul și structura atitudinilor morale în plan pedagogic și sub aspect psihologic, conceptului dezvoltării personalității ca rezultat al educației în permanentă schimbare și dezvoltare, *au fost deduse* legitățile formării atitudinilor morale: interdependența dintre acțiunile cognitive, afective și comportamentale; caracterul temporal și dinamic al atitudinilor; interdependența dintre procesul de educație și procesul de formare a atitudinilor la personalitate; interdependența dintre factorii orientativi și factorii spontani, pe de o parte, și atitudinile pozitive și negative prezente în planul intern/în planul conștiinței la personalitate, pe de altă parte, interdependența dintre educație/autoeducație a atitudinilor și de dezvoltare/autodezvoltare a personalității. Fundamentele teoretice au permis deducerea principiilor de formare a atitudinilor [38; 40, p. 61-62].
 4. În baza studiului teoretic și practic și reieșind din structura tridimensională a atitudinilor, *conchidem* că sistemul de acțiuni de formare a atitudinilor se clasifică în trei grupe mari: de formare a componentei cognitive; de formare a componentei afectiv-emoționale; de formare a componentei conative sau comportamentale. Componenta afectivă reprezintă elementul de bază al educației sau nucleul atitudinii [32; 39; 40].
 5. Reieșind din cadrul conceptual elucidat, aderând la ideea că formarea atitudinii morale a copiilor în familie este un factor de progres sociouman, în baza legităților și principiilor, conținutului și strategiilor formării atitudinii morale, *s-a elaborat Modelul pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei* (Figura 4.). Acest Model pune în valoare specificul formării atitudinilor morale fundamentat pe o strategie adaptivă.
 6. În stabilirea criteriilor și nivelului de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul cercetării experimentale, *a fost valorificată* una din cele mai importante neoformațiuni ale vârstei școlare mici – *comportamentul voluntar*, formațiune care implică anumite atitudini morale caracteristice vârstei. S-au dovedit a fi importante pentru dezvoltarea morală a copiilor de vârstă școlară mică atitudinile față de sine și față de grupul de semeni, precum și față de locul deținut în grupul școlar – statutul, care în perioadele ulterioare

determină orientarea motivațională și succesul social, condiții primordiale în formarea atitudinală. În contextul celor expuse, au fost elaborate criteriile de validare a atitudinilor morale: criteriul cognitiv și parametrii care indică nivelul de dezvoltare a atitudinilor morale; criteriul sentimental-valoric; criteriul comportamental. Un rol deosebit în formarea atitudinilor morale ale copiilor de vârstă școlară mică revine următoarelor repere de referință – la nivelul *eteronimiei*: formarea priceperilor morale în baza noțiunilor morale, reprezentărilor morale; valorificarea normelor morale de nivel superior; dezvoltarea sentimentelor morale; la nivelul *autonomiei*: formarea deprinderilor și obișnuințelor morale [9; 31].

7. Experimentul pedagogic a fost realizat în baza *Programului experimental*, proiectat în *Modelul pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei*. Principalii indicatori de evaluare a procesului educațional în familie a copiilor respectivi au fost: caracterul manifestării primelor semne ale atitudinilor morale; nivelul de sugestibilitate; capacitatea de imitare; reacțiile la normele de conduită acceptate; caracterul de manifestare a responsabilității și datoriei etc.; *pentru părinți*: nivelul de cunoaștere a particularităților acestei perioade de vârstă; conștientizarea particularităților educației; motivația formării atitudinilor morale.
8. Experimentul pedagogic *a demonstrat* funcționalitatea și eficiența reperelor teoretice și praxiologice structurate și aplicate în programul și strategiile de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică elaborate. Ca rezultat final, a sporit semnificativ nivelul de formare a atitudinilor morale la copiii grupului experimental și s-a îmbunătățit substanțial opiniile părinților privitor la conștientizarea necesității, responsabilității și datoriei față de educația morală a copiilor, a sporit gradul de colaborare școală-familie. Rezultatele finale demonstrează o creștere a nivelului foarte bun (cu 3 copii - 11,10%) și bun (2 copii - 7,50%) din clasa a 4-a "C,, și o descreștere la nivelul slab (cu 4 copii - 14,9%). În clasa a 4-a "A,, o creștere a nivelului foarte bun (cu 2 copii - 6,25%) și bun (cu și 2 copii - 6,25%) și o descreștere la nivelul slab (cu 2 copii - 6,25%).

Așadar, **problema științifică soluționată** rezidă în fundamentarea teoretică și aplicativă a funcționalității *Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei*. În baza implementării modelului, care conține reperele teoretice și praxiologice ale formării atitudinilor morale la copii, s-a reușit sporirea nivelului de formare a convingerilor și deprinderilor morale și eficientizarea atitudinilor morale la copiii grupului experimental, inclusiv s-a obținut schimbarea pozitivă a opiniilor părinților acestora, conștientizarea responsabilității și s-a observat o îmbunătățire a educației morale a copiilor de vârstă școlară mică, desfășurată în cadrul familiei.

În baza concluziilor și rezultatelor cercetării am formulat următoarele **recomandări**:

Pentru factorii de decizie:

- Valorificarea și reflectarea reperelor conceptuale privitor la formarea atitudinilor și în special a atitudinilor morale în documentele de politici educaționale.
- Politica și strategiile în domeniul învățământului pe competențe, cu cele trei componente (cunoștințe, abilități și atitudini) trebuie să contureze adecvat semnificația atitudinilor în dezvoltarea personalității. Atitudinile reprezintă factorul primar în formarea personalității.

Pentru cadrele didactice și părinți:

- Elaborarea unui ghid metodologic *Semnificații atitudinale în învățământul primar*.
- Factorii educaționali trebuie să colaboreze cu părinții în scopul eficientizării procesului de formare a atitudinilor morale la copii.
- Instruirea personalului didactic în cadrul stagiilor de formare continuă și din teritoriu privind implementarea strategiilor de formare a atitudinilor și în special a atitudinilor morale la elevi.

Pentru cercetătorii științifici:

- Identificarea unor probleme ce țin de formarea atitudinilor morale la personalitate și de formulat teme concrete ce țin de cercetarea acestor probleme.
- Elaborarea mecanismelor de aplicare a conceptelor teoretice privind formarea atitudinilor morale la copiii de diferite vârste și în diferite medii sociale.

BIBLIOGRAFIE

În limba română:

1. ALLPORT, G.W. *Structura și dezvoltarea personalității*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1981. 580 p.
2. ANDRIȚCHI, V. *Valorile – sistem de referință al cadrelor didactice în activitatea și dezvoltarea profesională*. În: *Univers Pedagogic*, Nr. 2 (58), 2018. p. 3-11.
3. AZAROV, I. P. *Pedagogia relațiilor familiale*. Chișinău: Lumina, 1979. 387 p.
4. BĂRAN-PESCARU, A. *Parteneriat în educație: familie – școală – comunitate*. București: Aramis, 2005. 80 p.
5. BOZA, M. *Atitudinile sociale și schimbarea lor*. Iași: Polirom, 2010. 216 p.
6. BUNESCU, G. (coord.). *Educația părinților – strategii și programe*. Chișinău: Lumina, 1995. 176 p.
7. CALANCEA, A. *Psihologia personalității*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2006. 272 p.
8. CALLO, T. *Atitudinea – o nouă forță a educației*. În: *Univers Pedagogic*, 2013, nr.4, p.3-9.

9. CALLO, T. *Pedagogia practică a atitudinilor*. Chișinău: Litera Internațional, 2014. 240 p.
10. CĂLIN, M. *Datoria morală și procesul educației: Studiu etico-pedagogic*. București: Aramis, 1978. 179 p.
11. CHIRCEV, A. *Psihologia atitudinilor sociale*. Cluj: Institutul de Psihologie al Universității din Cluj, 1941. 205 p.
12. CHIRICĂ, G. *Socializarea – condiție importantă în afirmarea personalității copilului*. În: *Materialele Conferinței Științifice Internaționale "Pledoarie pentru educație – cheia creativității și inovării"*. Chișinău, 2011. p. 69 – 74.
13. *Codul Educației al Republicii Moldova*, Chișinău 2014, nr.152 din 17.07.2014, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.319 – 324, art.nr.614 din 23.11.2014.
14. CRISTEA, S. *Dicționar enciclopedic de pedagogie*. Volumul I (A-C). București: Didactica Publishing House, 2015. 831 p.
15. CUCOȘ, C. *Pedagogie* (ediția a III-a revăzută și adăugită). Iasi: Polirom, 1996. 536 p.
16. CUZNEȚOV, L. *Dimensiuni psihopedagogice și etice ale parteneriatului educațional*. Chișinău: CEP UPS "I. Creangă", 2002. 108 p.
17. CUZNEȚOV, L. *Etica educației familiale*, Chișinău: C. E. P. al A.S.E.M., 2000. 297 p.
18. CUZNEȚOV, L. *Filosofia practică a familiei*. Chișinău: CEP USM, 2013. 328 p.
19. GUȚU, VI., CALLO, T. (coord.), ȚVIRCUN, V., POGOLȘA, L., CUZNEȚOV, L., COJOCARU, V. *Interogații pedagogice*. Institutul de Științe ale Educației. Chișinău: Tipografia Impressum, 2017. 208 p.
20. JUDE, I. *Psihologia socială și optim educațional*. București: E D P. 2002. 364 p.
21. KANT, Im. *Despre pedagogie*. București: Paideia, 2002, p. 80.
22. KOVALEV, A. G., MEASIȘCEV, V. N. *Particularitățile psihice ale omului*. Vol. 1. Trad. Chircev A., București: Editura Didactică și Pedagogică, 1958. 300 p.
23. KOHLBERG, L., *Dezvoltarea caracterului și concepției morale la copil*. În: *Psihologia procesului educațional*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1976.
24. LUNGU, V. *Familia între valorile moral-spirituale și valorile economice*. În: *Revista „Studia Universitatis Moldaviae”*, nr.5 (75) Chișinău, 2014, p. 56-60.
25. MACOVEI, E. *Pedagogie: teoria educației*. Vol. 1. București: Aramis, 2001. 352 p.
26. MITROFAN, N. *Testarea psihologică. Aspecte teoretico-practice*. Iași: Polirom, 2009. 320 p.
27. MÎSLIȚCHI, V., BOTNARI, V. *Parteneriatul educațional familie-școală-comunitate axat*

- pe optimizarea adaptabilității școlare.* În: Ghid teoretico-practic pentru asistența socială multifuncțională comunitară. Chișinău: Pontos, 2018, p. 166-199.
28. **MUNTEANU, T.** *Tehnologii de pedagogizare a părinților.* În: Studia Universitatis Moldaviae. Chișinău: USM, 2019. Nr. 5 (125). ISSN 1857–2103.
 29. **MUNTEANU, T.** *Comportamentul moral și exigențele educației în familie.* În: ACTA ET COMMENTATIONES, Științe ale Educației, Revistă științifică. Nr.1 (12), Chișinău: UST, 2018. p. 124 – 132. ISSN 1857–0623.
 30. **MUNTEANU, T.** *Educația copiilor în medii nonviolente.* În: ACTA ET COMMENTATIONES, Probleme actuale ale științelor sociale și umanistice, Materialele Conferinței științifice naționale cu participare internațională. Revista științifică. Nr.2 (7). Chișinău: UST, 2015. p. 48 – 54. ISSN 1857-0623.
 31. **MUNTEANU, T.** *Familia și școala – medii de formare a atitudinilor morale la elevii claselor primare.* În: Materialele conferinței științifice internaționale: Învățământul universitar din Republica Moldova la 80 de ani. Vol. 1. Chișinău: UST, 2010. p. 204–208. ISBN 978–9975–76–041–6.
 32. **MUNTEANU, T.** *Familia și școala – medii de formare a atitudinilor morale la elevii claselor primare.* În: Materialele conferinței științifice internaționale: Învățământul universitar din Republica Moldova la 80 de ani. Vol. 1. Chișinău: UST, 2010. p. 204–208. ISBN 978–9975–76–041–6.
 33. **MUNTEANU, T.** *Impactul exemplelor în dezvoltarea personalității copiilor.* În: Standardele europene pentru educația de calitate. Unitate prin diversitate, Ediția a V-a, Materialele Conferinței Științifice Internaționale. Chișinău: Direcția Generală Educația, Tineret și Sport, 2013. p. 205 – 208. ISBN 978–9975–4471–1–9.
 34. **MUNTEANU, T., NOUR, A.** *Parteneriatul școală–familie – factori hotărâtori în optimizarea mediului educativ al copilului întru integrarea lui în societatea contemporană.* În: Unitate prin diversitate, ediția a IV-a, Identitatea instituției de învățământ în comunitate. Conferința Internațională. Chișinău: UST, 2012. p. 146–149. ISBN 978–9975–4299–5–5.
 35. **MUNTEANU, T., NOUR, A.** *Personalitatea copilului din prisma educației moral-civice.* În: Unitate prin diversitate, ediția a IV-a, Identitatea instituției de învățământ în comunitate. Conferința Internațională. Chișinău: UST, 2012. p. 136 – 140. ISBN 978–9975–4299–5–5.

36. **MUNTEANU, T.** *Relația tripartită profesor-elev-părinte*. În: Creativitate și inovație în educație, Materialele Conferinței cu participare internațională. Vol. II. Ediția a III-a, Tîrgu Mureș, 5 – 7 mai, 2014. p. 417 – 420. ISBN volum II: 978-606-711-228-3.
37. NICOLA, I. *Tratat de pedagogie școlară*. București: Editura Aramis, 2000. 480 p.
38. PANICO, V. *Teoria și metodologia educației: Suport de curs*. Chișinău: UST, 2018. 122 p.
39. PANICO, V., **MUNTEANU, T.** *Formarea atitudinilor morale la elevi*. În cartea: Educația morală a elevilor. Ghid metodologic. Chișinău: UST, 2014, p. 52–65. ISBN 978–9975–76–137–6.
40. PANICO, V., **MUNTEANU, T.** *Structura și legitățile formării atitudinilor la personalitate*. În: Studia universitatis. Chișinău: USM, 2009, nr. 9 (29), p. 59- 62, (0,5 c.a.). ISSN 1857–2103.
41. PÂSLARU, VI., GUȚU, VI., GRÂU, E., DRĂGUȚAN, A., *Tehnologii educaționale. Ghid metodologic*, Chișinău, Editura Cartier educațional, 1998. 166 p.
42. SILISTRARU, N. *Note de curs la pedagogie*. Chișinău, 2002, p. 242.
43. SILISTRARU, N., GOLUBIȚCHI, S. Impactul familiei asupra dezvoltării personalității copilului. În: *Grădinița modernă. Revista educației timpurii și preșcolare din Republica Moldova*. Anul IV, nr.4 (15), Ch., 2015, p.7-9.
44. SPENCER, H. *Eseuri despre educație*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1973.
45. VRABIE, D. *Psihologia educației*. Galați: Geneze, 2002. 279 p.

În limba rusă:

46. АНАНЬЕВ, Б. Г., БОЖОВИЧ, Л. И., ВЫГОТСКИЙ, Л. С., ЛЕОНТЬЕВ, А. Н., РУБИНШТЕЙН, С. Л. *Психология личности*. Самара: Бахрах-М, 2006. 544 с.
47. МЯСИЩЕВ, В. М. *Основные проблемы и современное состояние психологии отношений человека. Психологическая наука в СССР*. Москва: АПН РСФСР, 1960, ч 2, с. 110-125.

În limba engleză:

48. ROSENBERG, M. J., HOVLAND, C. I. *Cognitive, affective and behavioral components of attitudes*. Attitude Organisation and Change New Haven, CT: Yale University Press, 1960 p.1-14.

ADNOTARE

Munteanu Tamara,

Formarea atitudinilor morale la copii în cadrul familiei

Teză de doctor în științe pedagogice, Chișinău, 2019

Structura tezei: Introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 202 de titluri, adnotare în limbile română, engleză și rusă, 153 pagini text de bază, 29 figuri, 22 tabele, 21 anexe.

Publicații la tema tezei: Rezultatele obținute sunt publicate în 24 de lucrări științifice și didactico-metodice.

Cuvinte-cheie: atitudini, atitudini morale, endoatitudini, exoatitudini, eteronomie, autonomie, model tripartit (componenta cognitivă, afectivă, comportamentală), familie, atitudine parentală.

Domeniul de cercetare: teoria generală a educației.

Scopul lucrării constă în fundamentarea teoretico-metodologică, elaborarea și validarea experimentală a Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei.

Obiectivele cercetării: delimitarea conceptuală a noțiunii de *atitudine* și *atitudine morală*; determinarea esenței, structurii și conținutului conceptului de *atitudine morală*; identificarea rolului familiei în formarea atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică; elaborarea și fundamentarea Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei; validarea experimentală a Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei.

Noutatea și originalitatea științifică se constituie din: analiza, precizarea și argumentarea științifică și redefinirea conceptului de *atitudine morală*; fundamentarea psihopedagogică și elaborarea unui model logico-structural care reflectă relația și dinamica dintre planul pedagogic (extern) și planul psihologic (intern) al procesului de formare a atitudinilor morale; elaborarea Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei; identificarea și analiza impedimentelor de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei.

Problema științifică soluționată: fundamentarea teoretică și aplicativă a funcționalității Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei. În baza implementării modelului, care conține reperele teoretice și praxiologice ale formării atitudinilor morale la copii, s-a reușit sporirea nivelului de formare a convingerilor și deprinderilor morale și eficientizarea atitudinilor morale la copiii grupului experimental, inclusiv s-a obținut schimbarea pozitivă a opiniilor părinților acestora, conștientizarea responsabilității și s-a observat o îmbunătățire a educației morale a copiilor de vârstă școlară mică, desfășurată în cadrul familiei.

Semnificația teoretică a cercetării: determinarea fundamentelor științifice privind formarea atitudinilor morale; elucidarea relației dintre planul pedagogic și planul psihologic al procesului de formare a atitudinilor morale; fundamentarea teoretică a Modelului de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei.

Valoarea aplicativă a lucrării: elaborarea și valorificarea modelului și programului experimental de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică. Programul formativ experimental, constituit dintr-un set de activități pentru părinți și copiii de vârstă școlară mică, contribuie la sporirea nivelului de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei (componenta cognitivă, componenta afectivă și componenta comportamentală). Aceste două instrumente pedagogice pot fi folosite în educația morală a copiilor de vârstă școlară mică.

Implementarea rezultatelor științifice a fost realizată prin mediatizarea elaborărilor teoretice prin publicații/comunicări la conferințele științifice naționale și internaționale și validarea Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei la nivelul copiilor din două instituții de învățământ din mun. Chișinău: L.T. „George Meniuc” și L.T. „Mihail Berezhovschi” și părinții acestora.

АННОТАЦИЯ

Мунтяну Тамара,

Формирование нравственных отношений у детей в условиях семьи Диссертация на соискание учёной степени доктора педагогики, Кишинэу, 2019 год

Структура диссертации: введение, 3 главы, общие выводы и рекомендации, 202 библиографических источника, аннотации на румынском, русском и английском языках, 21 приложение, 153 основных страниц текста, 29 рисунков, 22 таблицы.

Публикации по теме диссертации: полученные результаты опубликованы в 24 научных и учебно-методических работах.

Ключевые слова: отношения, нравственные отношения, эндоотношения, экзоотношения, гетерономия, автономия, трехмерная модель (когнитивный, аффективный, поведенческий компонент), семья, родительские отношения.

Область исследования: Общая теория воспитания.

Цель исследования состоит в теоретико-методологическое обоснование, создание и экспериментальная проверка достоверности *Педагогической модели формирования нравственных отношений у детей младшего школьного возраста в условиях семьи.*

Задачи исследования: концептуальное разграничение понятий *отношение* и *нравственное отношение*; определение сущности, структуры и содержания *нравственного отношения*; выявление роли семьи в формировании нравственных отношений у детей младшего школьного возраста; разработка и обоснование *Педагогической модели формирования нравственных отношений у детей младшего школьного возраста в семье*; экспериментальная проверка достоверности *Педагогической модели формирования нравственных отношений у детей младшего школьного возраста в семье.*

Научная новизна и оригинальность исследования состоит в научном анализе, спецификации, аргументации и актуализации понятия *нравственное отношение*; психолого-педагогическом обосновании и разработке логико-структурной модели, отражающей динамику соотношений между педагогическим (внешним) и психологическим (внутренним) аспектами процесса формирования нравственных отношений; создании *Педагогической модели формирования нравственных отношений у детей младшего школьного возраста в семье*; определении и анализе препятствий в формировании нравственных отношений у детей младшего школьного возраста в семье.

Значимость решенной научной проблемы заключается в теоретической и прикладной функциональности *Педагогической модели формирования нравственных отношений у детей младшего школьного возраста в семье.* На основе внедрения Педагогической модели, содержащей научные и психологические ориентиры для формирования нравственных отношений у детей, было достигнуто повышение уровня формирования нравственных убеждений и навыков и эффективность нравственных отношений у детей экспериментальной группы, а также было получено положительное изменение мнений родителей о необходимости сознательной ответственности в отношении нравственного воспитания детей младшего школьного возраста в семье.

Теоретическая значимость исследования состоит в определении научных основ формирования нравственных отношений; выяснении взаимосвязи между внутренним / психологическим планом и внешним / педагогическим планом процесса формирования нравственных отношений; теоретическом обосновании Педагогической модели формирования нравственных отношений у детей младшего школьного возраста в семье.

Прикладная ценность работы заключается в разработке и использовании Педагогической модели и экспериментальной программы формирования нравственных отношений у детей младшего школьного возраста. Созданная экспериментальная программа, состоящая из целого комплекса занятий для родителей и детей младшего школьного возраста, способствует повышению уровня формирования нравственных отношений у детей младшего школьного возраста в семье (познавательного, аффективного и поведенческого компонентов). Предлагаемые педагогические разработки могут быть использованы для нравственного воспитания детей младшего школьного возраста.

Внедрение результатов исследования проводилось путем медиатизации теоретических разработок, через публикации/выступления на национальные и международные научные конференции, а также путем внедрения педагогической Модели формирования нравственных отношений у детей младшего школьного возраста в семье, при участии детей двух учебных заведений муниципия Кишинев: Т.Л. «Георге Менюк» и Т.Л. «Михаил Березовски» и их родителей.

ANNOTATION

Munteanu Tamara,

The formation of children`s moral attitudes within the family, doctoral thesis in pedagogical sciences, Chisinau, 2019

Structure of the thesis: the thesis consists of introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, 202 bibliographic sources, annotations in romanian, russian and english, 153 pages of basic text, 21 annexes, 29 figures and 22 tables.

Thesis publications: the obtained results are published in 24 scientific and didactic-methodical papers.

Key words: attitudes, moral attitudes, endo-attitudes, exo-attitudes, hetero-autonomy, autonomy, tripartite model (cognitive, affective, behavioral component), family, parental attitude.

Field of research: general theory of education.

The aim of the research consists in the theoretical-methodological foundation, the elaboration and validation of the *Pedagogical Model for the formation of moral attitudes in children of young school age within the family*.

Research objectives: conceptual delimitation of the notion of attitude and moral attitude; determining the structure and content of moral attitude concept; identifying the family role in developing moral attitudes in children of young school age; elaboration and foundation of the *Pedagogical Model for the formation of moral attitudes in children of young school age within the family*; interpretation of experimental results of *the Pedagogical Model for the formation of moral attitudes in children of young school age within the family*.

The novelty and scientific authenticity of the research results in the analysis, explanation and scientific argumentation and the redefinition of the concept of moral attitude; psycho-pedagogical foundation and elaboration of a logical-structural model that reflects the relationship and dynamics between the pedagogical (external) plan and the psychological (internal) plan of the process of forming moral attitudes; elaboration of the *Pedagogical Model for the formation of moral attitudes in children of young school age within the family*; identification and analysis of obstacles to the formation of moral attitudes in children of young school age within the family.

The important scientific problem solved lies in the theoretical and applicative foundation of the *Pedagogical Model for the formation of moral attitudes in children of young school age within the family*. On the basis of the Model implementation, which contains scientific and praxiological reference points for the formation of children`s moral attitudes, a successful increase of the level of moral beliefs and skills and an increase of the moral attitudes of the children of the experimental group, including the positive change of the opinions of their parents, awareness of responsibility and an improvement in the moral education of the young children of school age, carried out within the family was noticed.

Theoretical meaning of the research consists in determining the scientific foundations of moral attitudes; elucidating the relationship between the psychological plan and the pedagogical plan of forming the moral attitudes; the theoretical foundation of the model of moral attitudes in children of young school age within the family.

The applicative value of the thesis consists in elaborating and capitalizing of the model and the experimental program for the formation of the moral attitudes in the children of young school age. The experimental formative program, consisting of a set of activities for parents and children of young school age, contributes to the increase of the level of moral attitudes formation in children of small school age within the family (cognitive component, affective component and behavioral component). These two pedagogical tools can be used in the moral education of young school-age children.

Implementation of scientific results was achieved by publicizing the theoretical elaborations through publications/reports at national and international scientific conferences and validating the Pedagogical model for the formation of moral attitudes in children of young school age within the family at the level of children from two educational institutions in Chisinau municipality: L.T. "George Meniuc" and L.T. "Mihail Berezovschi" and their parents.

MUNTEANU TAMARA

**FORMAREA ATITUDINILOR MORALE LA COPII
ÎN CADRUL FAMILIEI**

531.01. TEORIA GENERALĂ A EDUCAȚIEI

Rezumatul tezei de doctor în științe pedagogice

Aprobat spre tipar: 28.08.2019

Formatul hârtiei: A5

Hârtie ofset. Tipar ofset.

Tiraj 60 ex.

Coli de tipar: 2,0

Comanda nr. 34

Tipografia UST, str. Gh. Iablocikin 5, Chișinău, MD 2069